

ΣΥΜΒΟΛΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑΝ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ
ΤΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΥ*

Α'

ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΙΣ, ΕΚΚΟΣΜΙΚΕΥΣΙΣ ΚΑΙ ΝΕΩΤΕΡΑΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ
ΕΝ ΤΩ ΔΙΚΑΙΩ ΤΗΣ ΡΩΜΑΙΟΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΥΠΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Δ. ΜΟΥΡΑΤΙΔΟΥ Δ. Θ., Π. Ν.

ΦΟΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΚΑΝΟΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΕΝ ΤΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ ΑΘΗΝΩΝ

Δ'. Ἡ διαφοροποιήσις τῆς Ρ. Ε. ἐξ ἐπόψεως τῶν θεμελιωδῶν προβλημάτων τῆς ἐπιστήμης τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου.

Ἡ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ρωμαϊκοῦ Πνεύματος καὶ τῶν λοιπῶν γεωπολιτικῶν, πολιτιστικῶν καὶ θρησκευτικῶν παραγόντων συντελεσθεῖσα διαφοροποιήσις τῆς Ρ. Ε. συνίσταται κυρίως εἰς παρεκκλίσεις ἀπὸ τε τῆς δογματικῆς διδασκαλίας καὶ τῆς θείας Λατρείας, μάλιστα δὲ τῆς ἐν γένει διοργανώσεως τῆς ἀρχαίας καὶ ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας. Δογματικὴ διδασκαλία, θεία Λατεία καὶ διοργάνωσις τῆς Ἐκκλησίας ἀποτελοῦν ἐνιαῖον καὶ ἀδιαχώριστον ὅλον καὶ συνεπῶς ἡ ἔρευνα τῆς ἐξελιξέως ἐν τῇ διοργανώσει τῆς Ρ. Ε. δεόν νὰ πραγματοποιῆται ἐν ἀδιασπαστῷ συναρτήσῃ πρὸς τε τὴν δογματικὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν θείαν Λατρείαν. Ἀκριβῶς δ' εἰπεῖν ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου ἐκδηλοῦνται ἐν πολλοῖς κατὰ τρόπον σαφῆ καὶ συγκεκριμένον αἱ πολύπλοκοι ἀντιθέσεις τῶν «Ἐκκλησιῶν» ἐν τῷ δογματικῷ πεδίῳ¹⁰³. Ἄνευ τῆς συσχετίσεως ταύτης ἡ ἔρευνα τῶν προβλημάτων τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου θὰ εἶχεν ἐπιφανειακὴν ἀπλῶς σημασίαν καὶ σπουδαιότητα¹⁰⁴.

* Συνέχων ἀπὸ σελ. 219 τοῦ προηγουμένου τεύχους.

103. Πρβλ. H. D o m b o i s, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 285 «In Kirchenrecht wurden die Fragen sichtbar und Konkret, die in der Lehre umstritten waren... Hier greifen aber nicht schwierige Komplizierte Gedanken durch, sondern nur handfeste schlüssige Erwägungen, die mit der Kühlen Klarheit der Rechtsdenkens das Kampffeld aufhellen».

104. Πρβλ. R. S o h m, ἐνθ' ἄν. σελ. XI. «Die Wandlungen des christlichen Glaubens sprechen sich aus in den Wandlungen der Auseinandersetzung mit dem Kirchenrecht. Die Erzeugung und Fortbildung des Kirchenrecht bildet ein untrennbares Stück des geistlichen Lebens, auf dem die Kirche ruht. Das Auge der Kirchenrechtsgeschichte muss ununterbrochen auf das eine wie auf das andere gerichtet sein. Es ist unmöglich, das Recht lediglich aus sich selber darzustellen und zu begreifen. Die rein juristische Behandlung hat bloss formalen Wert».

Ἐκ τῶν θεμελιωδῶν προβλημάτων τῆς ἐπιστήμης τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου ὑπέστησαν ἐντονώτερον τὴν ἐπίδρασιν τῶν παράγοντων, ἅτινα συνετέλεσαν εἰς τὴν διαφοροποίησιν τῆς Ρ.Ε. τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰς σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Δικαίου, εἰς τὴν μορφήν καὶ τὸν τύπον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος, τέλος δὲ εἰς τὰς σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας.

1. Σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Δικαίου. Ἡ ἔρευνα τοῦ προβλήματος τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Δικαίου ἐν τῇ Ρ.Ε. εἶναι δυνατόν μέχρι τοῦ σχίσματος ταύτης ἀπὸ τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας (1054) νὰ περιλάβῃ τρεῖς περιόδους, ἧτοι :

α) Ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ρ. Ε. μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἀναγνωρίσεως τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ὡς νομίμου θρησκείας ἐν τῷ Ρωμαϊκῷ Κράτει.

β) Ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου μέχρι τῆς ἐν Τρούλλῳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου (691/2)

γ) Ἀπὸ τῆς ἐν Τρούλλῳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου μέχρι τοῦ σχίσματος (1054).

Κατὰ τὴν πρώτην περίοδον, τὴν περίοδον τῆς ἀρχεγόνου, μιᾶς καὶ ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας, ἡ Ρ.Ε. ὡς τμῆμα τῆς Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας, εὐρίσκεται κατὰ κανόνα ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς αὐτήν. Τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Δικαίου ἐμφανίζει κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὰ αὐτὰ περίπου κύρια γινώσματα εἰς πάντα τὰ τμήματα, ἐξ ὧν ἀπαρτίζεται ἡ μία, ἀγία, καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία. Ἡ Ἐκκλησία, ὡς ἡ ἐνοσάρκωσις τῆς κατ' ἐξοχὴν πνευματικῆς θρησκείας τοῦ Χριστοῦ ἐμφανίζεται καὶ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῆς διοργάνωσιν ὡς κατ' ἐξοχὴν πνευματικὸς καὶ ὑπερκόσμιος ὀργανισμός. Δεδομένου δέ, ὅτι, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω¹⁰⁵, τὸ δίκαιον ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν οὐσίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἀποτελοῦν ἀναπόσπαστον τμῆμα αὐτῆς¹⁰⁶, ἐμφανίζεται κατὰ τὴν πρώτην ταύτην περίοδον ὡς κατ' ἐξοχὴν πνευματικὸν δίκαιον. Οὕτω κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀρχεγόνου Ἐκκλησίας καὶ ὑπὸ τὸ κράτος ἐντό-

105. Ἀνωτέρω σελ. 129 ἐξ.

106. Πρβλ. W. Bertrams, Die Eigennatur des Kirchenrechts, ἐνθ' ἀν. σελ. 527. «Auch jede Rechtsordnung muss deshalb der Natur der Gemeinschaft entsprechen, deren Leben sie ordnen will; besser noch: in der Natur einer jeden Gemeinschaft, in ihrem eigentlichen Wesen ist auch ihre Ordnung gegeben; die letzten Prinzipien, die als verbindliche Norm des Gemeinschaftsleben bestimmen, ergeben sich aus der spezifischen Natur einer jeden Gemeinschaft. Rechtsordnung und Seinsordnung sind von einander nicht zu trennen; sie bilden eine Einheit. «Die Metaphysik, die die reale Ordnung der Dinge im Sein erkennt, wird zur Grundlage... alles Rechtes... wird Masstab alles menschlichen Lebens, wird ... von positiver Satzung inhaltlich unabhängig Rechtsordnung». Wendelin Rauch, Eine absolute Lebensordnung aus realistischer Metaphysik. In Philosophia perennis II Regensburg 1930. 1126.

νων ένθουσιαστικῶν τάσεων ἡ Ἐκκλησία θεωρεῖται προεχόντως ὑπὸ τὴν θείαν καὶ ὑπερκόσμιον αὐτῆς πλευρὰν καὶ προσδιορίζεται ὡς τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ὡς ὁ Λαὸς τοῦ Θεοῦ, ὡς ἡ Κοινωνία τῶν κεκλημένων¹⁰⁷. Ἡ ἀνθρωπίνη δηλ. καὶ ὁρατὴ πλευρὰ τῆς Ἐκκλησίας καλύπτονται ἐν πολλοῖς ὑπὸ τῆς θείας καὶ ὑπερκόσμου. Ὁ θεῖος παράγων δεσπόζει, κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἐν τῇ διοργανώσει τῆς Ἐκκλησίας, ἐναντι δὲ τούτου ὁ ἀνθρώπινος παράγων εὐρίσκεται ἐν σχέσει ἀπολύτου ἐξαρτήσεως καὶ ὑποταγῆς. Κεφαλὴ τῆς μιᾶς ὁρατῆς καὶ ἀοράτου, ἐπιγείου καὶ ἐπουρανίου, στρατευομένης καὶ θριαμβευούσης Ἐκκλησίας εἶναι Αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός¹⁰⁸. Κυρίαρχος βούλησις ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εἶναι ἡ βούλησις τῆς θείας Κεφαλῆς τῶν ἐκκλησιαστικῶν λειτουργῶν κεκλημένων, ὅπως συμμορφοῦνται ἀπολύτως πρὸς Αὐτὴν, θετόντων ἑαυτοὺς εἰς τὴν διακονίαν τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας¹⁰⁹. Ἡ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον προβολὴ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς τοῦ κατ' ἐξοχὴν θείου καὶ ὑπερκόσμου ὀργανισμοῦ ἦτο φυσικὸν νὰ μὴ ἀφήσῃ πρόσφορον ἔδαφος πρὸς ἔξαρσιν τοῦ ὁρατοῦ τῆς Ἐκκλησίας ὀργανισμοῦ καὶ δὴ ὡς αὐστηρῶς νομικῶς ὀργανωμένου καθιδρύματος. Βεβαίως ἡ Ἐκκλησία εὐθύς ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς της φέρει ἐν ἑαυτῇ τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τοῦ πολιτεύματός της, ἐφ' ὧν διμορφώθη ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων ἡ ὀργάνωσις τῆς Ἀρχηγόπου Ἐκκλησίας. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, λόγῳ τοῦ ἐπικρατοῦντος μεταξύ τῶν πιστῶν καὶ τῶν Ἀποστόλων πνεύματος τῆς ἐνότητος καὶ τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης, ἥμιστα ἐπεβάλλετο, ὅπως αὕτη προσλάβῃ τὴν μορφήν αὐστηρῶς ὀργανωμένου καθιδρύματος, οὔσης περιττῆς τῆς ἐντόνου προβολῆς τοῦ δικαίου ὡς ἐξωτερικοῦ καταναγκαστικοῦ μέσου συγκρατήσεως τῆς ἐνότητος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ¹¹⁰. Ἡ ἐν συνεχείᾳ ὅμως ἐπέκτασις τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ εἰσοχὴ εἰς αὐτὴν μεγάλου ἀριθμοῦ πιστῶν ἐπέβαλλε τὴν ἐντονωτέραν προβολὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν νόμων ὡς μέσων συγκρατήσεως τῆς κανονικῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, τάξεως καὶ ἀρμονίας¹¹¹. Πάρα ταῦτα τὸ δίκαιον καὶ οἱ νόμοι τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν περίοδον ταύτην διετήρησαν τὸν βαθύτατον πνευματικὸν καὶ ὑπερκόσμιον αὐτῶν χαρακτῆρα, ἐν ἀπολύτῳ, συνδέσει πρὸς τὴν Θείαν Λατρείαν¹¹². Κατὰ ταῦτα ἡ ἀρχαία καὶ ἀδιαίρετος Ἐκκλησία, ἔχουσα βαθυτάτην συναίσθησιν, ὅτι ἀποτελεῖ

107. Πρβλ. W. P l ö c h l ἐνθ' ἀν. τόμ. I σελ. 40 ἐξ.

108. Πρβλ. H. F e i n e, ἐνθ' ἀν. σελ. 23 ἐξ.

109. Ἐνθ' ἀν. σελ. 24. «Und jedes Amt ist Dienst an der Gemeinde nach dem Vorbild des Amtes Christi, nur aufgegliedert in menschliche Mannigfaltigkeit. Noch waltet die Liebe, die allerdings das Recht in sich birgt...»

110. Πρβλ. Κ ω ν . Μ ο υ ρ α τ ῖ δ ο υ, Ἡ οὐσία καὶ τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας... ἐνθ' ἀν. σελ. 8.

111. Πρβλ. R. S o h m, Kirchengeschichte... ἐνθ' ἀν. σελ. 31. «Je grösser die Versammlung wurde, um so mehr ward das Bedürfnis nach fester äusserer Ordnung empfunden».

112. Πρβλ. W. H a u c k, ἐνθ' ἀν. σελ. 121.

τὸ μυστικὸν Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ὅτι δηλ. εἶναι ἐνιαῖος καὶ ἀδιαίρετος, θεῖος καὶ ἀνθρώπινος, ὄρατος καὶ ἀόρατος ὀργανισμός, τοῦ ὁποῦοι μοναδικὴ κεφαλὴ εἶναι ὁ Θεὸς αὐτῆς Ἰδρυτῆς, ἐθεμελίωσε τὴν καθόλου διοργάνωσίν της ἐπὶ τῆς βασικῆς ταύτης ἀρχῆς. Ἡ τοιαύτη θεμελίωσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοργανώσεως προσέδωκεν, ὡς ἦτο φυσικόν, ἐξόχως πνευματικόν καὶ ἰδιότυπον καὶ τοῦτ' αὐτὸ μυστηριακὸν χαρακτῆρα εἰς τὸ δίκαιον τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας. Δὲν ἐπεκράτει ἐν αὐτῇ τὸ νομικὸν στοιχεῖον, οὐδὲ τὸ γράμμα τοῦ νόμου, ἀλλὰ ἡ καινὴ τῆς ἀγάπης ἐντολή, ἥτις ἐχαρακτήριζε τὴν Ἐκκλησίαν ὡς κατ' ἐξοχὴν πνευματικὴν κοινωνίαν. Ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις ἔχει ὡς πηγὴν ζωῆς τοῦ ἐπιγείου αὐτῆς ὀργανισμοῦ, τὴν «θεῖαν κοινωνίαν», κυριολεκτεῖται ὁ ὅρος «κοινωνία»¹¹³. Συνεπῶς τὸ δίκαιον τῆς Ἐκκλησίας, ρυθμίζον τὸν ὄρατον ὀργανισμὸν αὐτῆς καὶ εὐρισκόμενον ἐν ἀπολύτῳ ἀρμονίᾳ πρὸς τὴν βαθυτέραν οὐσίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἐμφανίζεται κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καὶ ἐν τῇ Ρ. Ε. ὡς κατ' ἐξοχὴν πνευματικὸν δίκαιον¹¹⁴.

Ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ διὰ τῶν ἀποφάσεων τῶν Μεδιολάνων ἡ Ἐκκλησία ἐλάμβανε ἐπισήμως πλεόν τὴν θέσιν αὐτῆς ἐν τῷ κόσμῳ τοῦ δικαίου, ὅπερ διεῖπε τὴν Ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν¹¹⁵. Ἡ ἐπακολουθήσασα μεγίστη ἐπέκτασις τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας διὰ τῆς εἰσδοχῆς λαῶν ὀλοκλήρων κατέστησεν ἐπιτακτικὴν τὴν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ ἐποικοδομὴν τοῦ πολιτεύματος τῆς Ἐκκλησίας. Οὕτω κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην περίοδον, τὸ ὄρατον τμήμα τοῦ ἐνὸς καὶ ἀδιαίρετου θεοῦ καὶ ἀνθρωπίνου τῆς Ἐκκλησίας ὀργανισμοῦ λαμβάνει τὴν προσήκουσαν αὐτῷ θέσιν ἐν τῷ κόσμῳ τοῦ δικαίου. Ἐνῶ δηλ. κατὰ τὴν πρώτην περίοδον ἡ Ἐκκλησία ἐθεωρεῖτο προεχόντως ὡς θεῖος καὶ ὑπερκόσμιος ὀργανισμός, κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν περίοδον ἐπεβλήθη ἡ παραλλήλως ἐντονωτέρα προβολὴ τοῦ ὄρατου τῆς Ἐκκλησίας ὀργανισμοῦ καὶ συνεπῶς τοῦ ἀνθρωπίνου παράγοντος καὶ τοῦ ρυθμιζόντος τὸν ἐξωτερικὸν ὀργανισμὸν τῆς Ἐκκλησίας δικαίου. Ἡδγ, ὡς εἶδομεν¹¹⁶, ὁ Τερτυλλιανὸς καὶ ὁ Κυπριανὸς διὰ τῆς εἰσαγωγῆς νομικῶν ὄρων καὶ νομικοῦ τρόπου ἐξετάσεως τῶν ἐκκλησιολογικῶν προβλημάτων¹¹⁷, ὑπεγράμμισαν τὸν χαρακτῆρα τῆς ὄρατῆς Ἐκκλησίας καὶ ὡς νομικοῦ θεσμοῦ. Ὁ ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου προσδιορισμὸς τῆς στρατευομένης ἐν τῷ κόσμῳ Ἐκκλησίας, ὡς τῆς ὄρατῆς ἐνσαρκώ-

113. Κων. Μουρατίδου, Οἰκουμενικὴ Σύνοδος καὶ Παπικὸς θεσμός. Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Ὁρθόδοξος Σκέψις» Ἀθῆναι 1960 σελ. 4.

114. Πρβλ. Α. Stiegler, Der Kirchliche Rechtsbegriff... ἐνθ' ἄν. σελ. 65 ἐξ.

115. Πρβλ. R. Honig, Beitrage zur Entwicklung des Kirchenrecht, Göttingen 1954 σελ. 10 ἐξ. Πρβλ. Jean Gaudement, La formation du droit seculier et du droit de l'Église aux IVe et Ve siècles (Publications de l'Institut de droit Romain de l'Université de Paris, t. xv) Paris 1957.

116. Ἀνωτέρω σελ. 207 ἐξ.

117. Πρβλ. Α. Stiegler, ἐνθ' ἄν. σελ. 71 ἐξ.

σεως τῆς ἐπουρανίου Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, συνέβαλλεν εἰς τὴν ὀριστικὴν θεολογικὴν θεμελίωσιν τῆς ἐνότητος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ διὰ τῆς ἐναρμονίσεως τοῦ θείου καὶ ὑπερκόσμιου στοιχείου τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸ ἐν αὐτῇ ὄρατόν καὶ ἀνθρώπινον. Τῇ συμβολῇ, τέλος, καὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου ἢ ὄρατῆ Ἐκκλησία ἐμφανίζεται καὶ ὡς θεσμὸς δικαίου¹¹⁸. Διὰ τῆς τοιαύτης τοῦ ὄρατοῦ τῆς Ἐκκλησίας ὀργανισμοῦ προβολῆς, ἥτις, σημειωτέον, ἐπραγματοποιήθη ἐντὸς τῶν ὑπὸ τῆς οὐσίας τῆς Ἐκκλησίας, ὡς τοῦ κατ' ἐξοχὴν θείου καὶ ὑπερκόσμιου ὀργανισμοῦ ἐπιβεβλημένων πλαισίων, ἐπετεύχθη ἐν πολλοῖς ἢ ἐναρμόνις τοῦ ἀοράτου μετὰ τοῦ ὄρατοῦ καὶ τοῦ θείου μετὰ τοῦ ἀνθρωπίνου παράγοντος, τοῦ δικαίου τῆς Ἐκκλησίας διατηρήσαντος τὸν κατ' ἐξοχὴν θεῖον καὶ ὑπερκόσμιον αὐτοῦ χαρακτῆρα. Ἐν ἀντιθέσει δηλ. πρὸς τὸ δίκαιον τῆς Συναγωγῆς, τὸ ὁποῖον ἀπέβη ἐξόχως ἐξωτερικὸν δίκαιον περιοριζόμενον εἰς τὸ γράμμα τοῦ νόμου, ὅπερ ἀποκτείνει», τὸ δίκαιον τῆς Ἐκκλησίας, σκοποῦν εἰς τὴν πνευματικὴν τελείωσιν καὶ ἀπολύτρωσιν τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας ἐνδιαφέρεται βασικῶς καὶ κυρίως καὶ διὰ τὸ ἐσωτερικὸν φρόνημα καὶ τὴν διάθεσιν ἐξ ὧν ὀρμώμενος προέβη τις εἰς πρᾶξιν τινα ἢ παράλειψιν¹¹⁹. Οἱ κανόνες δικαίου καὶ οἱ κανόνες ἠθικῆς ἀποτελοῦν ἐνιαῖον ὄλον¹²⁰, δι' ὧν ρυθμίζεται ὁ ἐκκλησιαστικὸς ὀργανισμὸς καὶ συγκερατεῖται ἢ ἐν αὐτῷ ἁρμονία. Οἱ κανόνες δικαίου ἀποτελοῦν μὲν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καὶ ἐν τῇ Δύσει τὸν σπουδαῖον καὶ

118. Πρβλ. W. P l ö c h l, ἐνθ' ἀν. τόμ. I σελ. 273 «Die Idee des Stiftung scharakters als Grundlage der Rechtsstellung der Kirche stand überwiegend im Vordergrund. Sie hatte ihr eigenes Recht, sie konnte Gesetze erlassen, Eigentum erwerben, hatte Befehlsgewalt über ihre Mitglieder und verteidigte immer wieder den Anspruch, in dem ihr zustehenden Bereich selbständig und unabhängig zu handeln. Daher war die Kirche keine Einrichtung des Staates, ihre Existenz floss nicht aus einem Willensakt weltlicher Gewalt: sie war die Kirche Gottes, Kraft dessen Willen sie rechtlichen Bestand hatte».

119. Πρβλ. E i c h m a n n—M ö r s d o r f, Lehrbuch des Kirchenrechts auf Grund des Codex Iuris Canonici, τόμ. I, 8η ἐκδ. Paderborn 1958 σελ. 20 «Das Kanonische Recht zeichnet sich als geistliches Recht darin aus, dass es dem inneren Willen im weitesten Umfange Beachtung schenkt und dass es durch die gnadenweisende Tätigkeit im inneren Bereich zu tiefen verstossen kann, die den weltlichen Recht naturgemäss verschlossen bleiben». Πρβλ. καὶ τὸ λίαν ἐνδιαφέρον ἄρθρον τοῦ K. M ö r s d o r f, Der Rechtscharakter der iuridictio fori interni ἐν Mh. T.Z., 8 (1957) τεύχος 3 σελ. 161—173.

120. Πρβλ. O t t o K a r r e r, Um die Einheit der Christen, Die Petrusfrage. Ein Gespräch mit Emil Brunner Oskar, Cullmann, Hans von Campenhausen. Frankfurt am Main 1953 σελ. 53. «... so gehören Geist und Vollmacht, Liebe und Recht, Brüderlichkeit und Führung in der biblischen Kirchenidee zusammen, Amt ist biblisch gesehen sowohl Vollmacht wie Dienst der Liebe (vgl. 1 Kor. 4, 1; 2 Kor. 1, 24). Darum scheint es uns einigermassen müßig zu betonen, der Ausdruck «Amt» (leiturgia) sei in der Bibel «durchgängig vermieden und dafür Dienst (diakonia) gesagt».

ἀπαραίτητον παράγοντα τῆς στρατευομένης Ἐκκλησίας, θεωροῦνται ὅμως ὡς μέσα¹²¹ εἰς τήν ὑπηρεσίαν τοῦ τελικοῦ σκοποῦ τῆς ἐν Χριστῷ ἀπολυτρώσεως. Ἐνέχουν δηλ. βοηθητικὸν καὶ ὑπηρετικὸν χαρακτήρα¹²². Τὸ προέχον δὲν εἶναι ἡ ἐξωτερικὴ ὀργάνωσις τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ ὁ ἐκκλησιαστικὸς ὀργανισμὸς. Ἡ Ἐκκλησία, ὡς ἡ κοινωνία τῆς ἀγάπης, παρὰ τὰς παρεκκλίσεις, αἵτινες ἤρχισαν νὰ λαμβάνουν χώραν ἐν τῇ Ρ.Ε. ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχη πρωτεύουσαν θέσιν ἐναντι τῆς Ἐκκλησίας ὡς τῆς κοινωνίας του δικαίου. Δὲν χρησιμοποιεῖται ἡ ὑλικὴ βία καὶ ὁ ἐξωτερικὸς καταναγκασμὸς πρὸς ἐπιβολὴν τοῦ εὐαγγελικοῦ νόμου¹²³. Τὸ δίκαιον καὶ ἐν τῇ Ρ. Ε. διατηρεῖ, κατ' ἀρχὴν κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην περίοδον τὸν χαρακτήρα αὐτοῦ ὡς κατ' ἐξοχὴν θεοῦ δικαίου. Οἱ θεμελιώδεις κανόνες δικαίου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ συνιστοῦν ἔκφρασιν τῆς θείας βουλήσεως, ἣν καλεῖται νὰ ἐρμηνεύῃ ἀπλῶς ἢ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἱεραρχία, καὶ πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς ὁποίας δέον νὰ συμμορφοῦται ἀπολύτως¹²⁴. Ἄλλ' ἐνῶ μέχρι τῆς ἐν Τρούλλῳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου ὑφίσταται μεταξύ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας κατ' ἀρχὴν σύμπτωσις ἀπόψεων, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν φύσιν καὶ τὸν χαρακτήρα του δικαίου τῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ τῆς ἐν Τρούλλῳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἀρχεται σαφῶς ἐμφαινομένη ἢ κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον λαβοῦσα ἀρχὴν παρέκκλισις καὶ ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ τῆς Ρ.Ε. Τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τοῦ προβλήματος τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Δικαίου ἐν τῇ Ρ.Ε. κατὰ τὴν τρίτην ταύτην περίοδον, ἦτοι ἀπὸ τῆς ἐν Τρούλλῳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου μέχρι τοῦ σχίσματος¹²⁵, συνίσταται εἰς τὴν βαθμιαίαν μετάθεσιν τοῦ κέντρου τοῦ βάρους ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ παράγοντος εἰς τὸν ἀνθρώπινον. Ἐν ἀντιθέσει δηλ. πρὸς τὰ κρατοῦντα κατὰ τὴν πρώτην περίοδον, καθ'

121. Πρβλ. A. Stiegler, ἐνθ' ἀν. σελ. 109 «Das Recht ist nicht Selbstzweck. Um der Liebe willen die alle Sünden bedeckt, darf man von strengen Recht abgehen».

122. Πρβλ. L. Buisson, Potestas und Caritas. Die päpstliche Gewalt im Spätmittelalter, Köln -Graz 1958 σελ. 41.

123. Πρβλ. N. Milasch, Τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, Ἐν Ἀθήναις 1905 σελ. 4 ἐξ.

124. Πρβλ. W. Hauck, ἐνθ' ἀν. σελ. 121 ἐξ.

125. Πρβλ. W. Ploch I ἐνθ' ἀν. τομ. I. σελ. 265 ἐξ. «692 und 1054, Beginn und Ende der hierdurch begrenzten Periode sind Jahreszeichen von entscheidender Bedeutung in der Geschichte der universalen Kirche und damit auch der Kirchlichen Rechtsentwicklung... Eine fortschreitende geistige Entfremdung zwischen Ost und West, vor allem auf dem Gebiet der Philosophie und Lebenshaltung, Machtstreben und politische Umwälzungen, zeitweilige Ohnmacht und Verfall des Papsttums—um aus der Fülle der Ereignisse und Erscheinungen nur einige der fundamentalsten Wesenszüge hervorzuheben—vertiefsten die wachsende Kluft zwischen Ost und West... Der geschichtliche Ablauf der Entwicklung, die zu diesem Ergebnis führte, prägte sich selbstverständlich auch in der Fortbildung des Kirchenrechts aus».

ἦν ἡ Ἐκκλησία ἐθεωρεῖτο προεχόντως ἐκ τῆς θείας καὶ ὑπερκόσμιου αὐτῆς πλευρῆς, κατὰ τὴν τρίτην περίοδον ἰδιαιτέρα ἐμφασις ἀποδίδεται εἰς τὸν ἀνθρώπινον παράγοντα. Ἦδη κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐμφανίζεται τάσις τις διαχωρισμοῦ μεταξύ ὁρατῆς καὶ ἀοράτου Ἐκκλησίας καὶ καταβάλλεται προσπάθεια αὐτοτελοῦς πῶς ὀργανώσεως τῆς ὁρατῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν κυρίως τοῦ ρωμαϊκοῦ νομικοῦ πνεύματος ἐπελθοῦσα διαφοροποίησις τῆς P.E. προσλαμβάνει βαθμιαίως, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Δικαίου τὴν μορφήν τῆς ἐκκοσμικεύσεως. Ὑπογραμμίζεται καὶ ἐξείρεται ὁ χαρακτήρ τῆς Ἐκκλησίας ὡς νομικοῦ ὀργανισμοῦ, κύριος ἐκπρόσωπος τοῦ ὁποίου προβάλλεται εἰς ἄνθρωπος, ὁ Πάπας! Ὁ καθαρῶς πνευματικὸς καὶ ὑπερκόσμιος σκοπὸς τῆς Ἐκκλησίας νοθεύεται. Ἡ Ἐκκλησία ἐμφανίζεται καὶ ὡς κοσμικὸς ὀργανισμὸς. Ἡ τοιαύτη ἀλλοίωσις τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς στρατευομένης Ἐκκλησίας ἐν τῇ Δύσει ἔσχεν, ὡς ἦτο φυσικόν, τὸν ἀντίκτυπον τῆς καὶ ἐν τῷ δικαίῳ τῆς P.E. Ἡ φύσις, ὁ χαρακτήρ, τὸ περιεχόμενον καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ δικαίου ἐν τῇ P.E. παρουσιάζουν οὐσιώδεις παρεκκλίσεις. Ἐν αὐτῇ ὁ ἀνθρώπινος παράγων καὶ δὴ καθ' ὃν τρόπον ἐκφράζεται ἐν τῇ βουλήσει τῆς ἱεραρχίας καὶ μάλιστα ἐν τῷ παπικῷ ἀξιώματι, δὲν περιορίζεται πλέον εἰς τὴν ἀπλήν περιφρούρησιν, ἐρμηνείαν καὶ ἐφαρμογὴν τοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ θεωμένου θεοῦ δικαίου, ἀλλὰ ὑποκαθιστᾷ ἐν πολλοῖς τὴν θεϊαν βούλησιν καὶ ἐπιδιώκει τὴν ὑποταγὴν τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ βούλησιν. Ἡ πραγματικότης αὕτη ἐκδηλοῦται καὶ ἐν τῷ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, καίπερ εἰσέτι λεληθότως ἀρξαμένῳ διαχωρισμῷ τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐξουσίας εἰς τελετουργικὴν ἐξουσίαν — potestas ordinis καὶ εἰς διοικητικὴν τοιαύτην ἐν εὐρείᾳ ἐννοίᾳ — potestas iurisdictionis¹²⁶. Ὁ ἐξόχως πνευματικὸς καὶ ὑπερκόσμιος χαρακτήρ τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου τείνει νὰ ἀλλοιωθῇ μετατρεπομένου τούτου εἰς τυπικὸν καὶ ἐξωτερικὸν δίκαιον, παρόμοιον πρὸς τὸ ἐπικρατοῦν ἐν τῇ Συναγωγῇ. Τὸ γράμμα τοῦ νόμου προέχει. Σύμπας ὁ θρησκευτικὸς βίος ἐν τῇ Δύσει ὑπάγεται βαθμιαίως εἰς τὰ πλαίσια αὐστηρῶς καθοριζομένων νομικῶν διατάξεων. Τὸ Δίκαιον ἀπὸ βοηθητικὸν καὶ ὑπηρετικὸν στοιχεῖον τείνει νὰ μεταβληθῇ εἰς κυρίαρχον. Μεγίστη δὲ ἐμφανίζεται ἡ ἀπειλὴ τῆς ὑποταγῆς τοῦ σκοποῦ εἰς τὸ μέσον καὶ τοῦ θεοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ παράγοντος εἰς τὸν ἀνθρώπινον. Οἱ κανόνες δικαίου ἀποχωρίζονται σὺν τῷ χρόνῳ τοῦ κατ' ἐξοχὴν λειτουργικοῦ καὶ μυστηριακοῦ αὐτῶν χαρακτήρος καὶ προσομοιάζουν πρὸς τὸ κατὰ κόσμον δίκαιον κατὰ τὴν φύσιν, τὸ περιεχόμενον καὶ τὸν ἐπιδιωκόμενον ὑπ' αὐτῶν σκοπὸν. Ἐνῶ δηλ. κατὰ τὴν πρώτην καὶ τὴν δευτέραν περίοδον ἡ P.E. ἐμφανίζεται ὡς κατ' ἐξοχὴν πνευματικὸς καὶ ὑπερκόσμιος ὀργανισμὸς κατὰ τὴν τρίτην περίοδον ἡ P.E. προσλαμβάνει τὴν μορφήν κυρίως νομικοῦ ὀργανισμοῦ Ἡ καινὴ τῆς

126. Πρβλ. W. P l ö c h l, ἐνθ' ἀν. τόμ. I σελ. 141.

ἀγάπης ἐντολὴ ὑποχωρεῖ, τὸ δὲ ἀποκτεῖνον γράμμα τοῦ νόμου κυριαρχεῖ. Ὡς δὲ ἡ Ρώμη ὑπῆρξεν ἡ νομοθετοῦσα ἀρχὴ τῆς Οἰκουμένης, οὕτω καὶ ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία διεκδικεῖ δι' ἑαυτὴν τὴν ἀνωτάτην νομοθετικὴν ἀρχὴν τῆς Οἰκουμένης Ἐκκλησίας¹²⁷.

2. Ἡ μορφή καὶ ὁ τύπος τοῦ πολιτεύματος τῆς Ρ. Ε. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς θεμελιώδους ἀρχῆς τοῦ συνταγματικοῦ δικαίου, καθ' ἣν «ἡ μορφή τοῦ πολιτεύματος κρίνεται ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀνωτάτου ἢ κυριάρχου ὄργανου»¹²⁸, τὸ πολίτευμα τῆς Ρ. Ε. προσδιορίζεται περὶ τὰ τέλη τῆς Α' χιλιετηρίδος μ. Χ. ὡς μοναρχικόν, τοῦ παπικοῦ θεσμοῦ ἀποτελοῦντος τὸ ἀνώτατον ὄργανον αὐτῆς. Ὅθεν ἐξ ἐπέψεως καὶ τῆς μορφῆς καὶ τοῦ τύπου τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος ἡ Ρ. Ε. εὐρίσκεται κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ σχίσματος (1054) ἐν πλήρει ἀντιθέσει πρὸς τὸ πολίτευμα τῆς ἀρχαίας καὶ ἀδαιρέτου Ἐκκλησίας, ἀνώτατον ὄργανον τῆς ὁποίας, ὡς γνωστόν, ἦτο ἡ οἰκουμένη Σύνοδος. Διὰ τῆς τοιαύτης διαμορφώσεως τῆς μορφῆς τοῦ πολιτεύματος τῆς, ἡ Ρ. Ε. ἀποκαλύπτει τὴν ἐπελθούσαν καθολικὴν ἀλλοίωσιν ἐν τῇ ὀργανώσει αὐτῆς. Πράγματι ἐν τῇ μορφῇ τοῦ πολιτεύματος συγκεντροῦνται πᾶσαι σχεδὸν αἱ ἐπὶ μέρους σπουδαιότεραι ἀλλοιώσεις ἐν τῇ διοργανώσει τῆς Ρ. Ε. καὶ ἀπ' αὐτῆς ὡς ἀφ' ἐνιαίας ἀρχῆς καθορίζονται καὶ ρυθμίζονται αἱ περαιτέρω ἐξελίξεις ἐν τῇ καθόλου διοργανώσει τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Πρὸς κατανόησιν τῆς ἐπελθούσης βαθείας ἀλλοιώσεως καὶ παρεκκλίσεως ἐκ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐν γένει ὀργανώσεως τῆς ἀρχαίας καὶ ἀδαιρέτου Ἐκκλησίας, δεόν, ἔστω καὶ ἐν γενικωτάταις γραμμαίς, νὰ ὑπογραμμισθοῦν αἱ θεμελιώδεις ἀρχαί, αἱ διέπουσαι τὴν ὀργανώσιν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, ἀφ' ὧν παρεξέκλινεν ἡ Ρ. Ε.

Ἡ ὀργάνωσις τῆς Ἐκκλησίας ἀποβλέπει, ὡς γνωστόν, εἰς τὴν πραγματώσιν τῆς κοινωνίας τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους κατὰ τὴν βαθυτέραν καὶ ἰδεωδεστέραν σημασίαν τοῦ ὅρου «κοινωνία». Ἡ ἀρχὴ αὕτη τῆς ἐνότητος¹²⁹ τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ ἀνθρωπίνου παρὰ-

127. Πρβλ. L. Duchnesse, *Autonomies ecclésiastiques in Église séparées*, Paris 1896 σ. 40. «Rome est la lieu du gouvernement, non la patrie de la theologie ou la paradis de la mystique». Πρβλ. R. Sohm, ἐν' ἄν. τόμ. I σελ. 380 «Rom war die Gesetzgeberin auch der christlichen Welt».

128. Πρβλ. N. N. Σαριπόλου, *Συνταγματικὸν Δίκαιον*, τόμ. I ἐκδ. 2α Ἀθῆναι 1921 σελ. 62.

129. Πρβλ. R. Sohm, *Kirchengeschichte...* σελ. 26. «Von der Einheit aller Christgläubigen als einer grossen Genossenschaft geht die Entwicklung der Kirche und ihrer Verfassung aus... Die Christenheit ist das Volk Israels, das auserwählte Volk Gottes des neuen Bundes. Diesem Volke Gottes ist die Anwesenheit Christi, und damit Gottes, in seiner Mitte verheissen. In der Ekklesia geniesset Jeder einzelne Christi die volle Gemeinschaft mit Christo (mit Gott) und damit die Fülle göttlicher (geistlicher) Gnadengaben. Der Christ muss ein Glied der Christenheit, der Ekklesia, der Kirche sein».

γοντος και τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν, ἐφ' ἧς ἠκοδομήθη ἡ ἐν γένει διοργάνωσις τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, δεδομένου μάλιστα, ὅτι αὕτη εἶναι ἡ ἔκφρασις τῆς βαθυτάτης οὐσίας τῆς Ἐκκλησίας και ὁ σκοπός, δι' ὃν αὕτη ἰδρύθη¹³⁰. Ἡ ὀργάνωσις δηλ. τῆς Ἐκκλησίας σκοπεῖ τὴν ἐν ἀγάπῃ συνένωσιν και συνεργασίαν πάντων τῶν μελῶν αὐτῆς και δι' αὐτῶν τὴν ἄρσιν τῶν συνεπειῶν τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, δηλονότι τῆς διαιρέσεως, τῆς διασπάσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους και τῆς τάσεως πρὸς ἐπιβολὴν και κυριαρχίαν τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῶν συνανθρώπων του. Ἡ ὑπερνίκησις τῆς διεστραμμένης ταύτης τάσεως, ἀδύνατος ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ καθ' ἑαυτήν, καθίσταται δυνατὴ μόνον ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν ἀνθρώπων μετὰ τοῦ Θεοῦ δηλ. ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐν ἣ, ἀναγνωρίζοντα πάντα τὰ μέλη τὸ πρωτεῖον εἰς τὴν θεῖαν τῆς Ἐκκλησίας Κεφαλὴν, καλοῦνται ἐλευθέρως εἰς συνεργασίαν ἐν ἀγάπῃ και ταπεινώσει και ὑποταγῇ εἰς τὴν θεῖαν Κεφαλὴν και τὰς ὑπ' Αὐτῆς δοθείσας θεμελιώδεις ἀρχάς, αἵτινες συνιστοῦν τὴν οὐσίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοργανώσεως. Χάριν, ἀκριβῶς, τῆς πραγματώσεως τῆς ἐνότητος τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας ὑφίστανται οἱ ἐκκλησιαστικοὶ θεσμοὶ και τὰ λειτουργήματα. Βεβαίως ὑφίστανται διακρίσεις μεταξύ τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας και τῶν ὑπ' αὐτῶν ἀσκουμένων λειτουργημάτων, ἀλλ' αἱ διακρίσεις αὗται οὐ μόνον δὲν συνεπάγονται τὴν διαίρεσιν τοῦ Σώματος τῆς Ἐκκλησίας ἢ τὴν ἀντίθεσιν μεταξύ τῶν μελῶν αὐτῆς, ἀλλὰ, τοῦναντίον, συμβάλλονται εἰς τὴν ἐνότητα αὐτῶν. Οὕτω ἡ σπουδαιότερα διάκρισις τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, δηλονότι εἰς κλῆρον και λαὸν συνιστᾷ και τὴν σπουδαιότεραν ἀρχὴν τοῦ πολιτεύματος τῆς Ἐκκλησίας προσδίδουσα εἰς αὐτὸ τὸν χαρακτηριστὴν τῆς ἱεραρχικῆς ὀργανώσεως, καθ' ἣν ὑφίσταται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὀρισμένη κατηγορία προσώπων, τὰ ὅποια δυνάμει τοῦ μυστηρίου τῆς ἱερωσύνης εἶναι οἱ κύριοι φορεῖς τῶν βασικῶν τῆς Ἐκκλησίας λειτουργημάτων και τῆς μετ' αὐτῶν συνδεδεμένης «ἐξουσίας». Ἡ διάκρισις, ὅμως αὕτη, εἰς κλῆρον και λαὸν, οὐδόπως διαιρεῖ ἢ προκαλεῖ ἀντιθέσεις εἰς τὸ Σῶμα τῆς Ἐκκλησίας¹³¹, οὐδέ, πολλῶ μᾶλλον, συντελεῖ εἰς τὴν διαμόρφωσιν προνομιούχων¹³² τάξεων (ὑπὸ τὴν ἐννοίαν περισσοτέρων δικαιωμάτων και ὀλι-

130. Πρβλ. Κων. Μουρατίδου, Ἡ οὐσία και τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας... ἐνθ' ἀν. σελ. 177 ἐξ.

131. Πρβλ. F. Arnold, Kirche und Laientum, in Reden bei der feierlichen Übergabe des Rektorates zu Beginn des Sommersemesters am 7 Mai 1954, Tübingen 1954 σελ. 28.

132. Πρβλ. Henri de Lubac, Betrachtung über die Kirche, Köln 1954 σελ. 96 ἐξ. «Es ist wirklich so, dass die Einrichtung des Priestertums und das Sakrament der Priesterweihe innerhalb der Kirche keine zwei Grade der Zugehörigkeit zu Christus, keine zwei Arten von Christen schafft. Das ist eine Grundwahrheit unseres Glaubens. Durch seine Priesterweihe ist der Priester nicht mehr Christ als der einfache Gläubige».

γωτέρων ὑποχρεώσεων). Παρὰ τὴν σπουδαιότητά του καὶ τὸ ἀπολύτως ἀπαραίτητον ὁ θεσμὸς τῆς ἱερωσύνης δημιουργεῖ ἐξωτερικὰς μόνον διακρίσεις μὴ θίγων τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν τῆς ἰσότητος πάντων τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας¹³³. Διότι πάντα τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας εἶναι προσωπικότητες, ἀνεξαρτήτως τῆς κατὰ κόσμον τοποθετήσεώς των, φορεῖς τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ, τῆς ἀθανάτου ψυχῆς, ὑπὲρ ἧς Χριστὸς ἀπέθανεν. Ὅθεν πάντα τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας συμμετέχοντα εἰς τὴν τριπλῆν διακονίαν τοῦ Κυρίου¹³⁴ συμβάλλονται ἐνεργῶς εἰς τὴν διακυβέρνησιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου ἐν γένει¹³⁵, μάλιστα δὲ διὰ τῆς εἰς αὐτὰ παραχωρήσεως ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων τοῦ δικαιώματος τῆς ἐκλογῆς τῶν ἐκκλησιαστικῶν λειτουργῶν. Αὕτη ἀκριβῶς εἶναι ἡ αἰτία, δι' ἣν, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, τὸ ἀκοινὸν τῶν Ἐκκλησιῶν», ὑπὲρ οὗ ὑφίσταται ὁ ἐκκλησιαστικὸς ὀργανισμὸς, ἔχει σπουδαιότητην ἀποστολὴν νὰ ἐκπληρώσῃ κατὰ τὴν ἐν τῷ κόσμῳ πορείαν τῆς στρατευομένης Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Τὰ διαχωρίζοντα τὸν κλῆρον ἀπὸ τοῦ λαοῦ ὄρια ἐξαφανίζονται «ἐντὸς τοῦ εὐρέος ὀρίζοντος τῆς Συνειδήσεως τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία εἶναι ἡ κυριαρχοῦσα δύναμις εἰς τὸν ἀνατολικὸν χριστιανισμόν»¹³⁶. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς αὐτῆς σπουδαιότητος ἀρχῆς τῆς ἐνότητος πάντων τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας εἰς ἐν μυστικὸν Σῶμα Χριστοῦ¹³⁷ διαμορφοῦνται πάντες οἱ ἐκκλησιαστικοὶ θεσμοί, οἵτινες ἐν τῇ διαρθρώσει αὐτῶν ἐπικουροῦν εἰς τὴν συνεχῆ πραγμάτωσιν τῆς ἐνότητος τῶν μελῶν τῆς ὁρατῆς Ἐκκλησίας¹³⁸. Εἰς τὴν ἐπίτευξιν ἀκριβῶς τοῦ σκοποῦ τούτου, δηλονότι τὴν ἐνότητα τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Σώματος, ἀποσκοπεῖ καὶ ἡ ὑφισταμένη κυρία διάκρισις τῶν κληρικῶν εἰς ἐπισκόπους, πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, ὡς καὶ ἡ ἐν τῷ ἐπισκοπικῷ βαθμῷ συγκέντρωσις τῆς πληρότητος τῆς ἱερατικῆς («ἐξουσίας»). Οἱ ἐπίσκοποι, ὡς διάδοχοι τῶν Ἀποστόλων, ἀνάγουν τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν διὰ τῆς ἀδιακόπου διαδοχῆς εἰς τοὺς Ἀποστόλους καὶ δι' αὐτῶν εἰς αὐτὸν τὸν θεῖον τῆς Ἐκκλησίας Ἰδρυτὴν, ὁ Ὅποιος καὶ ἀποτελεῖ τὴν πηγὴν πάσης τῆς ἐν αὐτῇ ἐξουσίας, φορεὺς τῆς ὁποίας κατ' ἐξουσιοδότησιν εἶναι ἡ βούλησις τοῦ Σώματος τῆς Ἱεραρχίας. Συνεπῶς τὸ ἐπισκοπικὸν λειτουργημᾶ εἶναι θεσμὸς θεοῦ δικαίου, ἡ δὲ ἐπισκοπικὴ Ἐκκλησία συνιστᾷ τὴν βασικὴν αὐτόνομον μονάδα τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας. Ἀκρι-

133. Πρβλ. N. Milasch, ἐνθ' ἄν. σελ. 299 ἐξ.

134. Πρβλ. Yves Congar, Der Laie. Entwurf einer Theologie des Laientums, Stuttgart 1956 σελ. 185 ἐξ.

135. Πρβλ. N. Milasch, ἐνθ' ἄν. σελ. 299 ἐξ.

136. Ἀμιλ. Ἀλιβιζάτου, Ἡ Ἑλληνικὴ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, Ἀθῆναι 1955 σελ. 110.

137. Πρβλ. N. Milasch, ἐνθ' ἄν. σελ. 294 ἐξ.

138. Πρβλ. Otto Karrer, ἐνθ' ἄν. σελ. 25.

βῶς δὲ ἐν τῇ ἐπισκοπικῇ Ἐκκλησίᾳ ἐνσαρκοῦται ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ τῆς ἐνότητος ἐν ἀγάπῃ καὶ διακονίᾳ, δεδομένου, ὅτι ἐν τῇ διοργανώσει τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας δὲν προέχει ἡ δεσποτεία τοῦ ἐνὸς ἐπισκόπου, ἀλλὰ ἡ ζῶσα ἐνότης κλήρου καὶ λαοῦ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ ἐπισκόπου, ἡ ἐν γένει δρᾶσις τοῦ ὁποίου δέον νὰ συντονίζηται πρὸς τὴν *consensus ecclesiae*¹³⁹. Ἡ θεμελιώδης αὕτη ἀρχὴ τῆς ζώσης ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας ἐθεσπίσθη ὑπ' αὐτῶν τῶν Ἀποστόλων, οἵτινες, ὡς λαμπρῶς ἀναπτύσσει ὁ ἱερός Χρυσόστομος, «τοὺς ἀρχομένους κοινωνοὺς τῆς γνώμης ἐλάμβανον. Καὶ γὰρ ὅτε τοὺς ἑπτὰ ἐχειροτόνουν, τῷ δῆμῳ πρότερον ἐκοινώσαντο καὶ ὅτε τὸν Μιτθίαν ὁ Πέτρος, τοῖς παροῦσιν ἅπασι τότε ἀνδράσι καὶ γυναῖξιν... Καὶ γὰρ ὡς μίαν οἰκίαν δεῖ τὴν Ἐκκλησίαν οἰκεῖν, ὡς σῶμα ἓν, οὕτω διακειῖσθαι πάντας, ὥσπερ οὖν καὶ βάπτισμα ἓν ἐστὶ καὶ τράπεζα μία καὶ πηγὴ μία καὶ κτίσις μία καὶ Πατὴρ εἷς»¹⁴⁰. Κατὰ συνέπειαν ἡ ἀρχὴ τῆς ἐνότητος ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ διοργανώσει ἐξεδηλοῦτο ἐξ ἐνὸς μὲν διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ κλήρου ἐν ἀγάπῃ διακονίας τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας, ἐξ ἑτέρου δὲ διὰ τῆς ἐν ὑπακοῇ συμπαραστάσεως τῶν λαϊκῶν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ λειτουργήματος τῶν κληρικῶν. Ἡ ἔννοια τῆς ἱεραρχίας ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ δὲν ἐταυτίζετο πρὸς τὴν τῆς ἀπολύτου κυριαρχίας καὶ ἐπιβολῆς, ἀλλ' ἀντιθέτως ἐξῆρτο τὸ περιεχόμενον αὐτῆς ὡς διακονούσης καὶ εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ συνόλου ἀείποτε τιθεμένης. Οὕτω οὐχὶ μόνον ἀπεφεύγετο ἡ διάσπασις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ ἐπετυγάνετο ἡ ἀρραγῆς ἐνότης αὐτοῦ. Ἐπὶ τῆς αὐτῆς θεμελιώδους ἀρχῆς τῆς ζώσης ἐνότητος ἐρρυθμίζοντο καὶ αἱ σχέσεις τῶν ἐπισκόπων πρὸς ἀλλήλους ἐν τῇ ἀπὸ κοινοῦ καὶ ἐν ἰσότητι¹⁴¹ διακυβερνήσει τῆς Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ ἱεραρχικὴ, συνεπῶς, ὀργάνωσις καὶ ἡ ἰσότης καὶ ἐνεργὸς συμμετοχὴ πάντων τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν καθόλου διαμόρφωσιν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου ἀποτελοῦσαι τὴν οὐσιώδη ἔκφρασιν τῆς ἀρχῆς τῆς ζώσης ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐνότητος ἐπέβαλλον τὴν θεμελίωσιν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος ἐπὶ εὐρυτάτης βάσεως. Πράγματι δὲ ὑπ' αὐτῶν τῶν Ἀποστόλων ἐτέθησαν αἱ κορυφαῖαι βάσεις, ἐφ' ἃν ἐθεμελιώθη τὸ συνοδικὸν σύστημα. Ἡ πρὸς ἀλλήλους ἐνότης καὶ ἰσότης τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν διαδόχων των

139. F. Arnold, ἐνθ' ἄν. σελ. 26 «Der Bischof und seine Gehilfen, die Diakone und Presbyter, hilden mit den Laien zusammen eine geistige und verfassungsmässige Einheit. Die Kirche ist im Bischof,—bezeugen Ignatius von Antiochien und Cyprian —, aber der Bischof ist nicht die Kirche, sondern deren «Pleroma», wie umgekehrt das Volk das Pleroma, die Fülle des Bischofs ist» Πρβλ. W. H a u c k, ἐνθ' ἄν. σελ. 114.

140. Εἰς Β' Κορ. ὁμλ. 18,3. P.G. 61,527.

141. Πρβλ. N. Milasch, ἐνθ' ἄν. σελ. 520.

ἐπισκόπων¹⁴² καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων καθιέρωσις τῆς ἐνεργοῦ συμμετοχῆς τῶν πιστῶν εἰς τὴν διοργάνωσιν τῆς Ἐκκλησίας προσέδωκαν εἰς τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας τὰ δύο οὐσιώδη γνωρίσματα αὐτοῦ. Εἰδικώτερον δὲ ἡ θείω δικαίω θέσπισις ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ θεσμοῦ τῆς Ἱεραρχίας ἐπέβαλε τὴν ὑπ' αὐτῆς καὶ δὴ τῶν ἐπισκόπων, ὡς φορέων τῆς πληρότητος τῶν ἐκ τῆς ἱερωσύνης ἀρμοδιοτήτων, ἐκπροσώπησιν ἀπὸ κοινοῦ¹⁴³ καὶ ἐν ἰσότητι τῆς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐκτεταμένης μιᾶς, ἀγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον συγκροτουμένη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος συνιστᾷ μὲν ἐξ ἐπόψεως δικαίου τὸ ἀνώτατον συλλογικὸν ὄργανον διακυβερνήσεως τῆς Ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας ὅμως αἱ ἀποφάσεις ὑπόκεινται εἰς τὸν ἔλεγχον τῆς «Ἐκκλησιαστικῆς Συνειδήσεως», τῆς ὁμοθυμου δηλ. κοινῆς γνώμης κλήρου καὶ λαοῦ, ἡ ὁποία ἂν καὶ μὴ δυναμένη νὰ καθορισθῇ εἰς ὀργανικὴν τινα ἔκφασιν, ἀποτελεῖ τὴν ὑψίστην δύναμιν ὑπὲρ τὰς Οἰκουμενικὰς Συνόδους, ὁ τελικὸς χαρακτηρισμὸς τῶν ὁποίων ὡς οἰκουμενικῶν δὲν ἐξαρτᾶται τόσον ἐκ τῆς συγκλήσεως αὐτῶν ὡς τιοιούτων, ὅσον ἐκ τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτῶν ὡς οἰκουμενικῶν ὑπὸ τῆς Συνειδήσεως τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ὑψίστη αὕτη σημασία, τὴν ὁποίαν ἐνέχει ἡ «Ἐκκλησιαστικὴ Συνειδήσις» ἐν τῇ διαμορφώσει τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος, συνιστᾷ, οὕτως εἰπεῖν, τὸ ἐπιστέγασμα τῶν βασικῶν δημοκρατικῶν ἀρχῶν, αἵτινες ἐρρῦθμιζον τὸ πολίτευμα τῆς ἀρχαίας καὶ ἀδαιρέτου Ἐκκλησίας¹⁴⁴. Οὐχὶ δηλ. ἡ βούλησις ἐνὸς ἀνθρώπου, τοῦ αὐτοκράτορος, ὡς συνέβαινε συνήθως εἰς τὰ κατὰ κόσμον πολιτεύματα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀπετέλει τὴν πηγὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας, ἐξ ἐπόψεως δικαίου, ἀλλὰ ἡ βούλησις τοῦ σώματος τῆς Ἱεραρχίας, ἥτις κλιμακωτῶς διὰ τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν ἐπαρχιακῶν καὶ ἐν συνεχείᾳ τῶν πατριαρχικῶν Συνόδων καὶ δὴ καὶ τῶν Οἰκουμενικῶν, ἀνεφέρετο εἰς τὴν θείαν τῆς Ἐκκλησίας Κεφαλὴν, «ἵνα ἦ τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστός» (Κολ. γ', 11). Διὰ

142. Περὶ τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς καὶ τῆς διαφορᾶς τοῦ ἀποστολικοῦ ἀξιώματος ἀπὸ τοῦ ἐπισκοπικοῦ πρβλ. O. Karrer, ἐνθ' ἀν. σελ. 143 «1) «Apostel» haben Sendung für die ganze Welt. —bischöfliche «Nachfolger» werden für einzelne Kirchengebiete eingesetzt. 2) Die «Apostel» waren die Zeugen Christi und unmittelbaren Empfänger der göttlichen Offenbarung—die bischöflichen «Nachfolger» haben nur das Empfangene zu bewahren und weiterzugeben. 3) Die einzelnen Apostel besaßen für sich persönlich das Charisma der Wahrheit—die Bischöfe nur als Gesamtheit. Ὡς δὲ παρατηρεῖ ἐπιγραμματικῶς ὁ ρωμαιοκαθολικὸς G. Söngen, Die Einheit in der Theologie (1952) σελ. 307 «Die Bischöfe sind wahrhaft Nachfolger der Apostel, ohne selber Apostel zu sein..., der Papst ist wahrhaft Nachfolger der Apostel Petrus, ohne selber Apostel zu ein».

143. Πρβλ. W. v. Loewenich, ἐνθ' ἀν. σελ. 53 ἐξ.

144. Πρβλ. Ἀ μ. Ἀ λ ι β ι ζ ᾶ τ ο υ, Ἡ Συνειδήσις τῆς Ἐκκλησίας, ἐν Ἀθήναις 1954.

τοῦ τρόπου δὲ τούτου ἐξήρετο ὁ κατ' ἐξοχὴν πνευματικὸς καὶ ὑπερκόσμιος τῆς Ἐκκλησίας χαρακτήρ καὶ διεκρατεῖτο ζῶσα ἡ πεποιθήσις τῶν πιστῶν, ὅτι ὁ ἀληθὴς καὶ μόνος πράγματι κυβερνῶν τὴν Ἐκκλησίαν εἶναι αὐτὸς ὁ Κύριος¹⁴⁵, τῆς Ἱεραρχίας ἀποτελούσης ἀπλῶς τὸ ὄργανον, δι' οὗ αὐθεντικῶς ἐπιτυγχάνεται ἡ διακυβέρνησις τῆς Ἐκκλησίας. Οὐδεμία ἐπετρέπετο, κατὰ ρητὴν τοῦ Κυρίου ἐντολήν, κατάχρησις ἐξουσίας ἢ ἀπόλυτος κυριαρχία καὶ ἐπιβολὴ ἐνὸς μέλους, ἔστω καὶ τοῦ ἀνωτάτου λειτουργοῦ ἐπὶ τῶν λοιπῶν. Ἡ συνεπεία τῆς ἐπεκτάσεως τῆς Ἐκκλησίας διαμόρφωσις εὐρύτερων ἐκκλησιαστικῶν περιφερειῶν ἀποτελουμένων ἐκ πλειόνων ἐπισκοπῶν, ὡς καὶ ἡ ἀνύψωσις τῶν ἐπισκόπων τῶν μεγαλυτέρων πόλεων εἰς ἀρχιεπισκόπους, ἐξάρχους, μητροπολίτας καὶ πατριάρχας ἦτο καθαρῶς διοικητικῆς φύσεως. Πρὸς διευκόλυνσιν δηλ. τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως ἀνετέθη εἰς τοὺς ἐπισκόπους τῶν μεγαλυτέρων πόλεων εὐρύτερα τῆς τῶν ἄλλων ἐπισκόπων δικαιοδοσία¹⁴⁶, ὑπὸ τὸν ἀπαράβατον ὅμως ὅρον τῆς διατηρήσεως τῆς οὐσιαστικῆς ἰσότητος τῶν ἐπισκόπων, ὡς καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς πλειονοψηφίας ἐν τῷ συνοδικῷ συστήματι διοικήσεως. Οἱ προσλαβόντες δηλ. τοὺς τίτλους τοῦ μητροπολίτου ἢ ἐξάρχου ἢ καὶ πατριάρχου ἐπίσκοποι δὲν ἦσαν, κατ' οὐσίαν, εἰ μὴ πρῶτοι μεταξὺ ἴσων - «*primi inter pares*». Οἱ ἐπίσκοποι τῶν μεγαλυτέρων πόλεων δὲν ἤσκουν τῷ ὄντι κυριαρχὸν ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν ἐπισκόπων τῶν μικροτέρων πόλεων. Ἡ ἀληθὴς σχέσις ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ τῶν ἀπλῶν ἐπισκοπῶν πρὸς τὰς μητροπόλεις κλπ. ἦτο σχέσις ἰσοτιμῶν αὐτονόμων ὀργανώσεων μετὰ ποιᾶς τινος ἐξαρτήσεως τῶν ἐπισκόπων ἐκ τῶν ἀρχιεπισκόπων, μητροπολιτῶν, πατριαρχῶν κλπ.¹⁴⁷ Ἡ διαπίστωσις αὕτη εἶναι βασικῆς καὶ θεμελιώδους σημασίας πρὸς κατανόησιν τοῦ ἀληθοῦς πνεύματος, ὅπερ διεῖπε τὸ πολίτευμα τῆς ἀρχαίας καὶ ἀδιαίρετου Ἐκκλησίας. Ἡ ἐννοία τῆς κυριαρχικῆς ἐξουσίας τίθεται ἐκποδῶν ἐν τῇ διοργανώσει τῆς χρι-

145. Πρβλ. N. Miasch, ἐνθ' ἄν. σελ. 312 ἐξ.

146. Πρβλ. Ἄν. Χριστοφιλοπούλου, Ἑλληνικὸν Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον, σελ. 6 ἐξ.

147. Πρβλ. H. Dombois, ἐνθ' ἄν. σελ. 290. «Hier wird der Unterschied zu unseren Vorstellungen sichtbar; es handelt sich bei diesem Verhältnis nicht um die Regierungsgewalt innerhalb eines geschlossenen Körperschaftlichen Verbandes, in dem die eine Stadt Hauptstadt und Regierungssitz darstellt und die übrigen die abhängigen Landstädte im Staatsgebiet; sondern es ist ein Vorortsverhältnis zwischen gleichstrukturierten Grössen, eine begrenzte ergänzende Leitung. Der rechtsgeschichtlich geschulte Jurist muss mit allem Nachdruck den Kirchenhistoriker auf diesen Unterschied und darauf hinweisen, dass alle Körperschaftlichen, herrschaftlichen, organologischen und Zweckvorstellungen diesem Sachverhalt und dieser Struktur nicht entsprechen. Ohne die Berücksichtigung dieser grundlegenden Strukturunterschiede muss die geschichtliche Darstellung schief werden».

στιανικῆς Ἐκκλησίας, διὰ τὴν προβληθῆ ἡ ἔννοια τῆς ἐν ἀγάπῃ διακονίας, ἥτις καὶ συνιστᾷ τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ κύριον περιεχόμενον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λειτουργήματος. Οὐχὶ μοναρχικῶς, ἀλλὰ διὰ τῆς ψήφου τῶν πολλῶν ἐκυβερνᾷ τὴ Ἐκκλησία, ὑπὸ τὴν μορφήν τῶν Συνόδων, ἐπαρχιακῶν, τοπικῶν, μητροπολιτικῶν, πατριαρχικῶν ἢ καὶ οἰκουμενικῶν. Ἡ συνοδικὴ ἀπόφασις ἦτο, οὕτως εἰπεῖν, ἡ νομικὴ ἔκφρασις τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνειδήσεως φέρουσα ἐν ἑαυτῇ τὴν ἐγγύησιν τῆς ἀσφαλείας, ὅτι δι' αὐτῆς ἐκφράζεται ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ¹⁴⁸.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται σαφές, ὅτι ἡ θεμελιωδεστάτη ἀρχὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοργανώσεως, δηλονότι ἡ ἀρχὴ τῆς ἐνότητος ἐξεδηλοῦτο βασικῶς καὶ κυρίως ἐν τῇ ἐνότητι τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ παράγοντος, τῆς Ἐκκλησίας θεωρουμένης ὡς ἐνιαίου καὶ ἀδιαίρετου, θεοῦ καὶ ἀνθρωπίνου, ὁρατοῦ καὶ ἀοράτου ὀργανισμοῦ. Εἰδικώτερον δὲ ἐν τῇ ὀργανώσει τῆς ὁρατῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς θεμελιώδους ταύτης ἀρχῆς αἱ ἐπὶ μέρους διακρίσεις ἐν τῷ πληρώματι τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῖς ἐν αὐτῇ θεσμοῖς καὶ λειτουργήμασι συνεβάλλοντο εἰς τὴν ἐπίτευξιν καὶ τὴν πραγμάτωσιν τῆς Ἐκκλησίας ὡς τῆς ἰδεώδους κοινωνίας, ἐν ἣ πλήρης ἐπικρατεῖ ἐνότης τῶν μελῶν καὶ λειτουργημάτων αὐτῆς. Τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας θεμελιούμενον ἐπὶ τῆς εὐρυτάτης βάσεως τῆς ἐνότητος κλήρου καὶ λαοῦ, προϋποθέτει τὴν ἐνότητα τῶν κληρικῶν καὶ δὴ τῶν ἐπισκόπων πρὸς ἀλλήλους. Τῆς ἐνότητος ταύτης ἡ ὀργανικὴ ἔκφρασις ἀποτυποῦται ἐν τῷ θεσμῷ τῶν Οἰκ. Συνόδων. Οὕτω βᾶσις μὲν τοῦ πολιτεύματος τῆς Ἐκκλησίας ἦτο ἡ ἐνότης κλήρου καὶ λαοῦ, ἐπιστέγασμα δὲ αὐτοῦ ἡ Συνείδησις τῆς Ἐκκλησίας καὶ συνεκτικὸς δεσμὸς ἡ καινὴ τῆς ἀγάπης ἐντολὴ καὶ τὸ πνεῦμα τῆς διακονίας, ἅτινα τοῦτο μὲν συνεκράτουν τὴν ζῶσαν ἐνότητα ἐν τῷ σώματι τῆς Ἐκκλησίας, τοῦτο δὲ ἠμπόδιζον τὸν κίνδυνον τῆς μεταβολῆς τοῦ ὁρατοῦ τῆς Ἐκκλησίας ὀργανισμοῦ εἰς σύνολον νομικῶν τύπων, ἀποκτενόντων τὸ πνεῦμα. Τὸ δίκαιον δηλ. καὶ οἱ νόμοι καθώριζον. ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὸ ἐξωτερικὸν πλαίσιον ἀσφαλείας, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνεπτύσσετο ἡ ἐλευθέρη ζωὴ τοῦ πνεύματος ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν τῆς ἀγίας Τριάδος. Ἐντεῦθεν καθίσταται δῆλον, ὅτι ἐν τῷ συνοδικῷ συστήματι καὶ δὴ καὶ ἐν τῇ Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ, εὔρεν ἡ ἀρχαία Ἐκκλησία τὴν μορφήν τοῦ πολιτεύματός της, ὅπερ ἀνταποκρινόμενον ἀπολύτως εἰς τὴν οὐσίαν τῆς Ἐκκλησίας ὡς τοῦ κατ' ἐξοχὴν πνευματικοῦ καὶ ὑπερκοσμίου ὀργανισμοῦ, ἐνηρμόνιζε τὸν ἀνθρώπινον παράγοντα πρὸς τὸν ἐν αὐτῇ θεῖον, καὶ δὴ τὸν πρῶτον ἐν θέσει ὑποταγῆς πρὸς τὸν δεύτερον, ἀναγνωρίζον οὕτω τὸ θεῖον ὡς τὴν ὑπερτάτην Ἀρχὴν τῆς Ἐκκλησίας.

Ἀκριβῶς τὴν θεμελιωδεστάτην ταύτην ἀρχὴν τῆς καθόλου διοργανώσεως

148. Πρβλ. R. S o h m, ἐνθ' ἀν. τόμ. I σελ. 227 ἐξ.

τῆς Ἐκκλησίας, καθ' ἣν μοναδική κεφαλὴ τοῦ ἐνιαίου καὶ ἀδιαιρέτου, θείου καὶ ἀνθρωπίνου τῆς Ἐκκλησίας ὀργανισμοῦ εἶναι ὁ Θεῖος αὐτῆς Ἰδρυτής, ἐνόθευσε καὶ ἠλλοίωσε ἢ ἀνάδειξις ἐν τῇ Δύσει τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης εἰς κεφαλὴν τῆς ὁρατῆς Ἐκκλησίας. Ἡ προβολὴ ἐνὸς μέλους τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας εἰς κεφαλὴν αὐτῆς ἀνέτρεψε τὴν ἱεραρχίαν τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀξίων καὶ τὴν ἁρμονίαν εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἀνθρώπινον παράγοντα. Ὁ ἀνθρώπινος παράγων ἐκ τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ θέσεώς του τῆς ἐξαρτήσεως καὶ τῆς ὑποταγῆς μετεβλήθη διὰ τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης εἰς κυρίαρχον αὐτῆς. Ἐν μέλος δηλ. τοῦ Σώματος τῆς Ἐκκλησίας ἐταυτίσθη πρὸς τὸ καθόλου Σῶμα καὶ κατ' οὐσίαν παρεμερίσθη ὁ Κύριος ὡς κεφαλὴ καὶ τῆς ὁρατῆς Ἐκκλησίας. Διότι διὰ τοῦ παπικοῦ θεσμοῦ ὑπερεξαιρεται ὁ ἀνθρώπινος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ παράγων καὶ μετατίθεται τὸ κέντρον τῆς βαρύντητος ἐκ τῆς θείας τῆς Ἐκκλησίας Κεφαλῆς, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς τὴν ὁρατὴν, κατὰ τοὺς ρωμαιοκαθολικούς, κεφαλὴν τῆς Ἐκκλησίας, δηλ. εἰς τὸν Πάπαν. Κατὰ τὴν βαθυτέραν τοῦ οὐσίαν ὁ παπικὸς θεσμός, σημαίνει τὴν διαίρεσιν τοῦ ἐνιαίου καὶ ἀδιαιρέτου, θείου καὶ ἀνθρωπίνου τῆς Ἐκκλησίας ὀργανισμοῦ καὶ τὴν ἀποκλειστικὴν σχεδὸν θεώρησιν καὶ ὀργανώσιν τοῦ ὁρατοῦ μέρους αὐτῆς βάσει τοῦ παπικοῦ πρωτείου¹⁴⁹. Σοβαρὰ συνέπειαι τῆς τοιαύτης τάσεως πρὸς διαίρεσιν τῆς ὁρατῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς ἀοράτου καὶ τῆς σχεδὸν αὐτοτελοῦς θεωρήσεως τῆς ὀργανώσεως τῆς ὁρατῆς Ἐκκλησίας βάσει τοῦ παπικοῦ πρωτείου ὑπῆρξεν ἢ ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης καταβληθεῖσα προσπάθεια πρὸς οἰκειοποίησιν τῶν ἁρμοδιοτήτων τῶν ἀνηκουσῶν εἰς τὸ Σῶμα τῆς Ἱεραρχίας¹⁵⁰ καὶ ἢ ἐν συνεχείᾳ ἀντικατάστασις τοῦ θεμελίου τῆς διοργανώσεως τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, δηλονότι τῆς ἐν πνεύματι ἀγάπης καὶ διακονίας ἐνότητος πάντων τῶν ἐκκλησιαστικῶν λειτουργημάτων, ὑπὸ τῆς καταναγκαστικῆς ἐπιβολῆς τῆς κυριάρχου βουλήσεως ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ προσώπου, τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης! Ἡ ὑπὸ τοῦ πάπα διεκδίκησις τῆς ἐνσαρκώσεως τῆς Ἐκκλησίας ἀποκλειστικῶς ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς ὑπὸ τοῦ Ρωμαίου Καίσαρος ἐνσαρκώσεως τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας συνετέλεσεν, ὡς ἦτο φυσικόν, εἰς τὴν ἀνατροπὴν αὐτῶν τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν, ἐφ' ὧν ἐπιδομηθῆναι τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας. Διότι ἢ οὕτως ἐπιτευχθεῖσα προβολὴ τοῦ ἀνθρωπίνου παράγοντος εἰς βᾶρος τοῦ θείου ἐπέφερεν, ὡς εἰκός, καὶ τὴν οὐσιώδη ἠλλοίωσιν τῶν μέσων πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἐνότητος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ. Ἐνῶ δηλ. ἢ ζῶσα ἐνότητος τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς ἀρχαίας καὶ ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας ἦτο, ὡς εἶδομεν, ἀποτέλεσμα τῆς βαθυτάτης συναισθησεως τῶν πιστῶν, ὅτι ἀληθὴς καὶ μόνος κυρίαρχος καὶ κυβερνήτης τῆς Ἐκκλησίας

149. Κων. Μουρατίδου, Οἰκουμενικὴ Σύνοδος καὶ Παπικὸς θεσμός, σελ.

11 ἐξ.

150. Πρβλ. W. v. Loewenich, ἐνθ' ἄν. σελ. 54.

ἦτο αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ ὅτι συνεπῶς πάντα τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας, μάλιστα δὲ πάνταν οἱ φορεῖς τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ λειτουργημάτων ἔδει ἐν πνεύματι ἀγάπης καὶ διακονίας νὰ καταστήσωσι πραγματικότητα τὴν ἐνότητα τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τῆς Θεῆς αὐτῆς Κεφαλῆς¹⁵¹, ἡ προβολὴ τοῦ ἀνθρωπίνου παράγοντος κατέστησε ἀναπόφευκτον τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ συνεκτικοῦ δεσμοῦ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς διακονίας διὰ τοῦ πνεύματος τοῦ καταναγκασμοῦ καὶ τῆς ἐπιβολῆς. Οὕτω ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν κυρίως τοῦ ρωμαϊκοῦ νομικοῦ πνεύματος, ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, ἡ τῆς ἱεραρχικῆς ὀργανώσεως, ἐξελίχθη ἐν τῇ Δύσει εἰς ἱε ρ ο κ ρ α τ ι κ ῆ ν. Ἡ διάκρισις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος εἰς κλήρον καὶ λαὸν δὲν συνετίθετο ἐν τῇ Ρ. Ε., κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῆς Ἀχιλιετηρίδος, εἰς ἐνότητα διὰ τοῦ πνεύματος τῆς ἐν ἀγάπῃ διακονίας καὶ συνεργασίας, ἀλλὰ μετεβάλλετο εἰς διαίρεσιν καὶ ἀντίθεσιν μεταξὺ τῶν δύο τάξεων, τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος συγκρατουμένης διὰ τοῦ πνεύματος τῆς κυριαρχίας καὶ τῆς ἐπιβολῆς. Οὕτω λοιπὸν τὸ πνεῦμα τῆς διακονίας ἀντικαθίσταται ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς κυριαρχίας καὶ τοῦ καταναγκασμοῦ καὶ συνεπῶς, ὅτι ἐν τῇ ἱεραρχικῇ ὀργανώσει τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ἐξετιμᾶτο ὡς κύριον καὶ οὐσιῶδες τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λειτουργήματος, δηλονότι ἡ διακονία καὶ ἡ ἐν ἀγάπῃ συνεργασία, κατέστη δευτερεῦον ἐν τῇ ἱεροκρατικῇ ὀργανώσει τῆς Δύσεως, ἀντιθέτως δὲ τὸ δευτερεῦον καὶ ἐπικουρικὸν στοιχεῖον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λειτουργήματος, δηλονότι ἡ προβολὴ τῆς αὐθεντίας καὶ ἐπιβολῆς τῶν ἀξιωματῶν τῆς Ἐκκλησίας κύριον καὶ οὐσιῶδες. Σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν τῷ ἐπομένῳ κεφαλαίῳ, ἡ διάκρισις κλήρου καὶ λαοῦ μετατρέπεται εἰς ὀξεῖαν ἀντίθεσιν καὶ διαίρεσιν ἐν τῷ ἐνὶ σώματι τοῦ Χριστοῦ. Ἡ Ἐκκλησία ταυτίζεται ἐν τῇ Δύσει πρὸς τὸν κλήρον, ὁ ὁποῖος καὶ οἰκειοποιεῖται πάσας τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἀρμοδιότητας. Ὁ λαὸς καθίσταται παθητικὸν στοιχεῖον ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ ὀργανισμῷ, κεκλημένον, ὅπως ἀπλῶς ἀποδέχεται τὴν ἡγεσίαν τοῦ κλήρου¹⁵². Ἡ αὐτὴ ἐξέλιξις παρατηρεῖται καὶ ἐν τῇ ἐπισκοπικῇ διοργανώσει. Ὁ ἐπίσκοπος, προσωποποιήσις τῆς ζώσης ἐνότητος τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας¹⁵³, κλήρου καὶ λαοῦ, κατέστη ἐν τῇ Δύσει, ὁ κυρίαρχος τῆς ἐπισκοπῆς του, ταυτιζόμενος μετ' αὐτῆς¹⁵⁴. Ἰδιαιτέρως

151. Πρβλ. O. Karrer, ἐνθ' ἄν. σελ. 25. «Alle Theologie und Seelsorge, alles Kirchenrecht und alle priesterliche Vollmacht haben letztlich mittlerischen Charakter, sind werkzeuglich dienende Funktionen in Christi Namen, mit einen einzigen letzten Sinn, dass die Begegnung und Gemeinschaft zwischen der Person und Gott, dem Vater aller, verwirklicht werde».

152. Πρβλ. Uves Congar, Der Laie. Entwurf einer Theologie des Laienums, Stuttgart 1956 σελ. 10 ἔξ.

153. Πρβλ. F. Arnold, ἐνθ' ἄν. σελ. 26.

154. Πρβλ. H. Feine, ἐνθ' ἄν. σελ. 114. «Der Bischof, ein gewaltiger Herr, ist eben jetzt ganz und gar die Kirche».

δὲ ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ οἱ ἐπίσκοποι, προερχόμενοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ μεγάλων οἰκογενειῶν γαιοκτημόνων, διαδεχθέντων τοὺς ρωμαίους φεουδάρχας, ἤσκουν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς οἰκογενειακῆς τῶν παραδόσεως τὸ λειτουργημά των κατὰ τρόπον ἄκρως κοσμικόν. Τὸ πνεῦμα τῆς ἀπολύτου αὐθεντίας καὶ ἐπιβολῆς κυριαρχεῖ ἐν τῇ ἐπισκοπικῇ διοργανώσει, ἡ δὲ consensus ecclesiae ὑποχωρεῖ.

Ἄλλ' ἐκεῖ, ἔνθα τὸ πνεῦμα τῆς ἀπολύτου κυριαρχίας καὶ ἐπιβολῆς ἀποκορυφῶται καὶ ἡ διαφοροποίησις καθίσταται ἐξόχως ἐμφανής, εἶναι ὁ παπικὸς θεσμός, ὁ ὁποῖος καὶ συνιστᾷ τὴν εἰδοποιὸν διαφορὰν τῆς Ρ.Ε. ἀπὸ τῆς ἀρχαίας καὶ ἀδιαιρέτου τοιαύτης. Εἶδομεν ἤδη ἐν τοῖς πρόσθεν, ἐν γενικαῖς γραμμαῖς¹⁵⁵, τὴν ἐξέλιξιν τοῦ παπικοῦ θεσμοῦ καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης διεκδίκησιν τοῦ πρωτείου ἐξουσίας οὐ μόνον ἐπὶ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ ἐπὶ συμπάσης τῆς Οἰκουμενικῆς. Ἐξ ἐπόψεως ἐκκλησιαστικῆς διοργανώσεως ἡ προσπάθεια πρὸς ἐπιβολὴν τοῦ παπικοῦ πρωτείου ἐξουσίας προσέλαβε δύο κυρίως κατευθύνσεις: α) τῆς ἐξασθενίσεως τῶν αὐτονόμων Ἐκκλησιῶν τῆς τε Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τοῦ ὑποβιβασμοῦ τοῦ μητροπολιτικοῦ ἀξιώματος εἰς ψιλὸν τίτλον, ἄνευ ἀληθοῦς δικαιοδοσίας καὶ β) τῆς ὑπαγωγῆς τῶν Συνόδων καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν Οἰκουμενικῶν ὑπὸ τὸν Πάπαν. Ἡ πρώτη ἐπιδίωξις τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης ὑπῆρξεν ἐξ ὀλοκλήρου ματαία, καθ' ὅσον ἀφεώρα εἰς τὴν κατ' Ἀνατολὰς Ἐκκλησίαν, ἥτις μετ' ἀποτροπιασμοῦ ἀπέρριψε τὰς παπικὰς προσπαθείας, ὡς ἀλλοιούσας τὴν οὐσίαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ νοθεύουσας τὸ πολίτευμα αὐτῆς. Ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία, ὡς ἡ διάδοχος τῆς μιᾶς καὶ ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας καὶ κυριαρχουμένη ὑπὸ τοῦ ἀληθοῦς πνεύματος τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως, ἔτι δὲ εὐρισκομένη ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ πολιτισμοῦ, δὲν ἐπέτρεψε τὴν διεΐσδυσιν τοῦ ρωμαϊκοῦ νομικοῦ πνεύματος καὶ τὴν νόθευσιν τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως. «Ἡ Ρώμη ἦτο νεκρά διὰ τὴν Ἀνατολήν» Αὐτὸ ἦτο τὸ ἀληθὲς συμπέρασμα τοῦ μακροῦ ἀγῶνος ἐπικρατήσεως μεταξύ ἑλληνικοῦ καὶ ρωμαϊκοῦ πνεύματος ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Τὸ μοναδικὸν ἐπίτευγμα τοῦ παπισμοῦ ἐν προκειμένῳ ὑπῆρξεν τὸ τελικὸν σχίσμα μεταξύ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας¹⁵⁶. Ἄλλὰ

155. Ἀνωτέρω σελ. 209 ἐξ.

156. Πρβλ. C. Schneider, ἐνθ' ἄν. τόμ. II σελ. 252 ἐξ. «Damit war das fünfhundertjährige Ringen zwischen Griechenchristentum und lateinischen Christentum zu einem natürlichen Abschluss gekommen. Die dramatische Auseinandersetzung verzeichnet in ihren Einzelheiten jede Kirchengeschichte. Alle Versuche der Einmischung des römischen Patriarchen in das Gebiet des griechischen waren gescheitert, sowohl die Aufhetzung des Volkes und des niederen Klerus zur Zeit Cölestins wie die diplomatischen Proteste Leos wie die Palastintrigen durch römisch beeinflusste Kaiserliche Frauen. Das war nicht allein das Verdienst grosser byzantinischer Patriarchen oder Kaiser, sondern vor allen des in Byzanz im 4. und 5. Jahrhundert zu neuem Leben erwachten Griechengerichts. Rom war in der griechischen Welt tot. Man war Grieche, nicht Lateiner. Man hasste Rom nicht einmal mehr, seitdem man Byzanz hatte, man ignorierte es einfach».

καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Δύσει ἡ ἐπίτευξις τῆς παπικῆς ἀπολυταρχίας διὰ τῆς βαθμιαίας καταργήσεως τοῦ μητροπολιτικοῦ συστήματος διοικήσεως οὔτε αὐτονόητος ὑπῆρξεν, οὔτε καὶ ἀνεμποδίστως ἐπεβλήθη. Τούναντίον μάλιστα! Αἱ κατὰ τῶν ἐπιδιώξεων τοῦ ρωμαίου ποντίφηκος ἀντιδράσεις ἀπεδείχθησαν ἔντονοι καὶ μεγάλοι καὶ ἀπητήθησαν σκληροὶ ἀγῶνες διὰ τὴν τελικὴν ἐπικράτησιν τοῦ παπισμοῦ. Προκαλεῖ, ἀληθῶς κατάπληξιν, ἡ δεξιολογία, μεθ' ἧς ἠδυνήθησαν οἱ ἐπίσκοποι Ρώμης, χρησιμοποιοῦντες θεμιτὰ καὶ ἀθέμιτα μέσα, τοῦτο μὲν νὰ ὑπερικήσουν τὰ σχεδὸν ἀνυπέβλητα ἐμπόδια, τὰ ὅποια εὐρίσκοντο πρὸ αὐτῶν, τοῦτο δὲ νὰ ἀξιοποιήσουν ὑπὲρ αὐτῶν τὰς εὐνοϊκὰς πολιτικὰς καὶ πολιτιστικὰς ἐν γένει συνθήκας, αἵτινες διεμορφώθησαν ἐν τῇ Δύσει, ἰδίᾳ μετὰ τὸν Δ' αἰῶνα, καὶ νὰ ἐπιβάλλουν τὴν παπικὴν ἀπολυταρχίαν ἐπὶ συμπάσης τῆς Δύσεως. Καίριον πλῆγμα κατεφέρθη ὑπὸ τοῦ παπισμοῦ ἐναντίον τῶν αὐτονόμων Ἐκκλησιῶν τῆς Δύσεως καὶ τοῦ μητροπολιτικοῦ συστήματος διοικήσεως διὰ τῶν ψευδοϊσιδωρείων διατάξεων¹⁵⁸, τῆς μεγαλυτέρας δηλ. πλαστογραφίας, ἥτις ἔλαβεν χώραν ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ καὶ τῆς ὁποίας αἱ συνέπειαι ὑπῆρξαν σπουδαιόταται. Πράγματι διὰ τῶν ψευδοϊσιδωρείων διατάξεων, συνταγισῶν περὶ τὰ μέσα τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος ἐν Γαλλίᾳ καὶ μάλιστα ἐν τῇ μητροπόλει τῶν Ρείμων, ἠδυνήθη ὁ παπισμὸς νὰ ἐξαρθρώσῃ τὸ μητροπολιτικὸν σύστημα διοικήσεως καὶ νὰ ὑποτάξῃ τοὺς ἐν τῇ Δύσει ἐπισκόπους, κατὰ θεωρίαν τοῦλάχιστον, δεδομένου ὅτι τῇ ἐπεμβάσει τῆς πολιτειακῆς ἐξουσίας ἐδημιουργήθησαν αὐτόνομοι Ἐκκλησῖαι, ὧν προῖσταντο οἱ βασιλεῖς, αἱ οὕτω λεγόμεναι «Ἐκκλησῖαι τῶν χωρῶν», (Landeskirchen). Ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἐν ἀγάπῃ ἐνότητος πάντων τῶν ἐπισκόπων ἀνετράπη. Ἡ αὐτονομία μεγάλων Ἐκκλησιῶν τῆς Δύσεως, αἵτινες διεκρίθησαν διὰ σπουδαίαν ἐκκλησιαστικὴν δραστηριότητα, ὡς αἱ Ἐκκλησῖαι τῆς Γαλλίας, Ἰσπανίας, Βορείου Ἀφρικῆς κλπ. τελικῶς κατηργήθη, τῶν ἐπισκόπων των ὑποταγέντων εἰς τὸν Πάπαν. Καὶ ὅμως δὲν ἦτο αὕτη ἡ ἐπιδιώξις ἐκείνων, οἵτινες ἐχάλκευσαν τὰς ψευδοϊσιδωρείους διατάξεις. Ἀποτελεῖ, ὡς εὐστόχως παρατηρεῖ ὁ R. Seeckel¹⁵⁹, ἐν ἀπὸ τὰ παραδείγματα εἰρωνείας ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ, τὸ γεγονός τῆς πλαστογραφίας τῶν ψευδοϊσιδωρείων διατάξεων, δι' ὧν ἀπεσκοπεῖτο ἡ ἐνίσχυσις τῆς ἐπισκοπικῆς δικαιοδοσίας διὰ τῆς καταργήσεως τοῦ μητροπολιτικοῦ συστήματος διοικήσεως καὶ αἵτινες τελικῶς ἀπέβησαν τὸ ἰσχυρότερον ὄπλον τοῦ παπισμοῦ πρὸς ὑποταγὴν τῶν ἐπισκόπων! Τὸ παράδοξον τοῦτο ἀποτελεσμα ἐξηγεῖται ἐκ τούτου, ὅτι οἱ σχόντες τὴν πρωτοβουλίαν τῆς συντάξεως

157. Πρβλ. E. Buonaiuti, Geschichte des Christentums, τόμ. I. Altertum, Bern 1948 σελ. 124 ἐξ.

158. Πρβλ. H. Feine, ἐν' ἄν. σελ. 141 ἐξ.

159. R. Seeckel, Pseudo-Isidor ἐν Realenzyklopädie für protestantische Theologie und Kirche, ἐκδ. ὑπὸ A. Hauck, Leipzig 1896³ σ. 291.

τῶν ψευδοϊσιδωρείων διατάξεων πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν ἐπισκόπων ἐκ τῆς δικαιοδοσίας τῶν μητροπολιτῶν ἐπεκαλέσθησαν ἀνυπάρκτους ἀρμοδιότητας τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης, ἐπὶ τῇ σκέψει, ὅτι ἦτο προτιμωτέρα ἡ ἐξάρτησις ἐκ τοῦ μακρὰν εὐρισκομένου Πάπα τῆς ἀμέσου καὶ συνεχοῦς ἐποπτείας τοῦ μητροπολίτου. Ἐκτὸς τῆς ἀνωτέρω ἐπιδιώξεως διὰ τῶν ψευδοϊσιδωρείων διατάξεων ὑπεστηρίζοντο αἱ θεοκρατικαὶ ἰδέαι τῶν παπῶν κατὰ τῶν θεοκρατικῶν ἰδεῶν τῶν αὐτοκρατόρων¹⁶⁰. Δὲν εἶναι κατόπιν τούτων παράδοξον τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Πάπας Νικόλαος Α' δι' ἀποφάσεώς του ἐνέταξε τοὺς ψευδοϊσιδωρείους διατάξεις εἰς τὸ ἰσχύον τότε δίκαιον τῆς Ρ.Ε., τεθεισῶν οὕτω, ὡς θὰ ἴδωμεν εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον, τῶν βάσεων τῆς ἐκκοσμικείσεως τοῦ δικαίου τῆς Ρ.Ε. Διὰ τῶν ψευδοϊσιδωρείων διατάξεων οὐ μόνον κατεφέρθη κείριον πλῆγμα κατὰ τῶν αὐτονόμων Ἐκκλησιῶν τῆς Δύσεως καὶ καθιερώθη θεωρητικῶς ἡ κυριαρχία τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης ἐπὶ συμπάσης τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ἠνοιχθῆ ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν παπικὴν κοσμοκρατορίαν, ἥτις ἐπραγματοποιήθη μετ' ὀλίγους αἰῶνας. Οὕτω αἱ σπουδαιότεραι ἐπιτεύξεις τοῦ παπισμοῦ ἐν τῇ Δύσει ἐπραγματοποιήθησαν τῇ συμβολῇ τῆς παγκοσμίου σημασίας πλαστογραφίας τῶν ψευδοϊσιδωρείων διατάξεων ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ψευδοκωνσταντίνειον δωρεάν. Καὶ εὐλόγως διατυποῦται τὸ ὀδυνηρὸν ἐρώτημα παντὸς εὐσυνειδήτου ἐρευνητοῦ τῶν ἱστορικῶν γεγονότων καὶ πιστοῦ τῆς Ἐκκλησίας τέκνου: Διατί ἡ ἐπιστήμη τῆς Ρ.Ε. δὲν ἐξήγαγε τὰ ἐπιβαλλόμενα συμπεράσματα ἐκ τῆς διαπιστώσεως ταύτης, ἣν ἐξ ἄλλου κατὰ βάσιν οὐδὲ ἡ ἰδία ἀμφισβητεῖ!

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἐξάρθρωσιν τοῦ μητροπολιτικοῦ συστήματος διοικήσεως, ἐπεδιώκετο ὑπὸ τοῦ παπισμοῦ ἡ πραγμάτωσις καὶ τοῦ ἑτέρου ἀντικειμενικοῦ σκοποῦ του, τῆς ὑπ' αὐτοῦ οἰκιοποιήσεως δηλονότι τῆς ἐξουσίας καὶ τῶν ἀρμοδιοτήτων τῶν Συνόδων καὶ μεταβολῆς αὐτῶν εἰς ἀπλοῦν συμβουλευτικὸν σῶμα τοῦ ρωμαίου ποντίφηκος. Ἡ σπουδαιότης τῆς ἐπιδιώξεως ταύτης τοῦ παπισμοῦ ἦτο ἐτι μεγαλύτερα τῆς ὑπ' αὐτοῦ καταπολεμήσεως τοῦ μητροπολιτικοῦ συστήματος, διότι διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Πάπα οἰκιοποιήσεως τῶν ἀρμοδιοτήτων τῶν Συνόδων ἀνετρέπετο εὐθέως ἡ βῆσις τοῦ πολιτεύματος τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ προσπάθεια πρὸς συγκέντρωσιν ἀπάσης τῆς ἐξουσίας εἰς ἓν μόνον μέλος τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας ἤρχετο εἰς ὀξεῖαν ἀντίθεσιν πρὸς αὐτὸ τοῦτο τὸ περιεχόμενον τῆς Ἐκκλησίας ὡς τῆς ἰδεώδους κοινωνίας, ἥτις συνεοῖ πάντα τὰ μέλη εἰς συνεργασίαν ἐν τῷ πνεύματι τῆς ἀγάπης καὶ τῆς διακονίας, καὶ τῆς ὁποίας νομικὴν ἀποτύπωσιν συνιστᾷ, ὡς εἶδωμεν, τὸ συνοδικὸν πολίτευμα. Οὕτω ὁ Πάπας Ἰούλιος διὰ τῶν κανόνων 3-5 τῆς ἐν Σαρδικῇ (342)3 συγκληθείσης Συνόδου, ἐπέτυχε τὸ «ἐκκλητον» διὰ τὴν περίπτωσιν

160. Πρβλ. Β. Στεφανίδου, ἐνθ' ἀν. σελ. 274 ἐξ.

καθαιρέσεως ἐπισκόπου ὑπὸ ἐπαρχιακῆς Συνόδου¹⁶¹. Ὁ αὐτοκράτωρ Γρατιανὸς ἐθέσπισεν, ὡς εἶδομεν¹⁶², τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν τοῦ Πάπα ἐπὶ τῶν ἐπισκόπων τῆς Ἰταλίας ἢ καὶ ἐπὶ συμπάσης τῆς Δύσεως (rescriptum 378 ἢ 379), ὁ δὲ Πάπας Ἰονοκέντιος Α' (402-417) ἤξίωσεν, ὅπως αἱ σπουδαιότεραι ἐκκλησιαστικαὶ ὑποθέσεις μετὰ τὰς ἀποφάσεις τῶν ἐπισκόπων ὑποβάλλωνται εἰς τὸν ἐπίσκοπον Ρώμης. Ὁ διάδοχός του Ζώσιμος (417-418) πρῶτος ἀπεφάνθη ὅτι αἱ παπικαὶ ἀποφάσεις εἶναι ἀνεπίδεκτοι ἐφέσεως¹⁶³. Ὁ δὲ πάπας Γελάσιος Α' (492-496) διεκήρυξε τὴν πλήρη κυριαρχίαν τοῦ Πάπα ἐπὶ τῶν Συνόδων¹⁶⁴. Μεγίστη δὲ ὑπῆρξε καὶ ἡ συμβολὴ τοῦ Βονιφατίου, διὰ τοῦ ὁποῦ ἡ ἀρμοδιότης τῶν Παπῶν ἐξεπετάθη οὐ μόνον εἰς τὰς «causas maiores», ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς «causas minimas». Οὕτω δὲ ἐπετεύχθη, διὰ τοῦ μεγάλου τούτου ἐκπροσώπου τῶν παπικῶν ἰδεῶν ἐν Γερμανίᾳ κατὰ τὸν 8ον αἰῶνα, ἡ ὑπὲρ τοῦ παπισμοῦ ἐκπύρθησις τῆς Δύσεως¹⁶⁵. Τέλος τὴν ὀριστικὴν ὑπεροχὴν τῶν Παπῶν ἐναντι τῶν Συνόδων ἐξησφάλισαν αἱ ψευδοῖσιδῶρειοι διατάξεις¹⁶⁶.

Κατὰ ταῦτα διὰ τῆς ἐπιτεύξεως ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς ἐξαμθρώσεως τοῦ μητροπολιτικοῦ συστήματος διοικήσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς μετατροπῆς τῶν

161. Γ ε ρ . Κ ο ν ι δ ἄ ρ η . Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία... ἐνθ' ἄν. σελ. 395 «Ὁ Ρώμης θὰ εἶχε τὸ δικαίωμα, ἐπὶ τῇ προτάσει των, εἴτε νὰ ἐπικυρώνη, εἴτε νὰ αἶρη τὴν ποινὴν καὶ νὰ παραπέμπῃ εἰς ἑτέραν ἐπαρχιακὴν Σύνοδον. Ὁ Ed. Schwarz (Zeit. N.T. Wiss. 1931) ὅμως διετύπωσε τὴν γνώμην, ὅτι οἱ εἰρημένοι κανόνες ἀπέβλεπον εἰς τὴν πλήρωσιν ἐλλείψεων τῆς ἐκκλ. Ὁργανώσεως τῆς Δύσεως, διὰ τοῦ Ρώμης (Ἐρμην. Ζωαναῶ, παρὰ Ράλλη καὶ Ποτλῆ Γ' σελ. 241). Κατ' αὐτόν, ὁ καταδικασθεὶς ἐπίσκοπος ἠδύνατο νὰ ἀναφερθῇ εἰς τὸν Ρώμης, οὗτος δὲ ἠδύνατο νὰ διυρίσῃ ἀναθεωρητικὴν δικαστήριον ἐκ πλησιοχώρων τοῦ καταδικασθέντος ἐπισκόπων (ὀρθῶς ὁ Χρυσ. Παταδόπουλος εἰς τὸ «Πρωτεῖον» σημειῶναι, ὅτι ἡ θέλησις τῆς Συνόδου ἦτο νὰ κρίνουν οἱ πλησιοχώροι), τῇ εἰδικῇ δὲ αἰτήσει τοῦ καταδικασθέντος ἠδύνατο νὰ στείλῃ παπικοὺς ἀντιπροσώπους».

162. Ἀνωτέρω σελ. 211.

163. P.L. 20, 676. Πρβλ. καὶ τοὺς εὐρυτέρας σημασίας λόγους: «prima sedes a nemine iudicatur», οἱ ὁποῖοι ἀρχικῶς ἀπαντῶσιν ἐν νόθοις ἔργοις τῆς μερίδος τοῦ Ρώμης Συμμάχου 498—514, καὶ οἱ ὁποῖοι ἐπειτα εἰσῆλθον εἰς τὸ παπικὸν δίκαιον (Codex iuris Canonici, Can. 1556) Β. Σ τ ε φ α ν ἰ δ η ς, ἐνθ' ἄν. σελ. 264 ὑπ. 9.

164. P.L. 59, 66 C «Non reticemus autem, quod cuncta per mundum novit Ecclesia, quoniam quorumlibet sententiis ligata pontificum sedes beati Petri apostoli ius habeat resolvendi, utpote de omni Ecclesia fas habeat iudicare iudicio, siquidem ad illam de qualibet mundi parte canones appellari voluerint, ab illo autem sit appellare permissus».

165. Πρβλ. R. S o h m, Kirchengeschichte... ἐνθ' ἄν. σελ. 75 «Er (δηλ. ὁ Βονιφατίος) glaubte mit der vollen Kraft der Ueberzeugung, dass das Heil der Kirche an Rom gebunden sei, und diesem Glauben hat er sein Leben gewidmet. In diesem Glauben hat er das Abendland erobert. Er und Kein anderer ist es, der das Papsttum des Mittelalters aufgerichtet hat».

166. Πρβλ. F. Heiler, ἐνθ' ἄν. σελ. 244.

Συνόδων ἐν τῇ Δύσει εἰς ἀπλοῦν συμβουλευτικὸν σῶμα τοῦ ρωμαίου ποντίφηκος ἐπέτυχεν ὁ παπισμὸς τὴν διαμόρφωσιν ἐν τῇ Ρ.Ε. μοναρχικοῦ πολιτεύματος, τὸ ὁποῖον διατελεῖ, ὡς ἐλέχθη, ἐν πλήρει ἀντιθέσει πρὸς τὸ συνοδικὸν πολίτευμα τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας.

3. Σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ἐν τῇ Δύσει.

Ἡ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ρωμαϊκοῦ νομικοῦ πνεύματος προβολὴ τοῦ ὄρατοῦ τῆς Ἐκκλησίας ὀργανισμοῦ ἐν τῇ Δύσει προεδίκαζε καὶ ἀλλοίαν ἢ ἐν τῇ κατ' Ἀνατολὰς Ἐκκλησίᾳ ἀντιμετώπισιν τῶν πρὸς τὴν Πολιτείαν σχέσεων ὑπὸ τῆς Ρ.Ε. Ἡ θεμελιώδης ἀρχή, ἥτις περιεκλείεται εἰς τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου «ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ»¹⁶⁹ καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας κυρίως ἡ ἀρχαία Ἐκκλησία ἐρρῶθιμιζε τὰς πρὸς τὴν Πολιτείαν σχέσεις της, δηλονότι ἡ τῆς αὐτοτελείας καὶ αὐτονομίας, ἀμφοτέρων τῶν ὀργανισμῶν ὄντων ἐφωδιασμένων διὰ πρωτογενοῦς ἐξουσίας καὶ ἐχόντων θείαν τὴν προέλευσιν, ἡλλοιώθη ἐν τῇ Δύσει. Ἐν μὲν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ ἀποτελοῦσῃ τὴν συνέχειαν ταύτης Ἀνατολικῇ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ ὑφίστατο βαθεῖα ἡ πεποίθησις, ὅτι Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία συνιστοῦν δύο διακεκριμένους ἀλλήλων ὀργανισμούς, ὅτινες διαφέρουν κατὰ τε τὴν προέλευσιν (ἡ Ἐκκλησία ἕμμεσον δημιουργημα τῆς Θείας Πρόνοιας, ἡ Πολιτεία ἕμμεσον δημιουργημα αὐτῆς), τὰ μέσα καὶ τὸν ἐπιδικώμενον ὑπ' αὐτῶν σκοπόν. Συνεπεία τῆς ἀρχῆς ταύτης ἔδει τοῦτο μὲν νὰ ἀποφευχθῇ οἰαδήποτε ἀπόπειρα συγχωνεύσεως τῶν δύο ὀργανισμῶν, εἴτε διὰ τῆς ὑποταγῆς τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν Πολιτείαν (Καισαροπαπισμὸς), εἴτε διὰ τῆς ὑποταγῆς τῆς Πολιτείας εἰς τὴν Ἐκκλησίαν (Παποκαίσαρισμὸς, ἱεροκρατία, θεοκρατία), τοῦτο δὲ νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ μετ' ἀλλήλων ἀρμονικὴ συνεργασία. Εἰδικώτερον δὲ ἡ διαφύλαξις τοῦ καθαρῶς πνευματικοῦ καὶ ὑπερκοσμίου τῆς Ἐκκλησίας ὀργανισμοῦ, διὰ τῆς ἀποφυγῆς τῆς νοθεύσεως τῆς πνευματικῆς λειτουργίας δι' οἰασδήποτε κοσμικῆς ἐξουσίας, ἦτο τὸ κρίσιμον σημεῖον τοῦ ὅλου προβλήματος τῶν πρὸς τὴν Πολιτείαν σχέσεων τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ ἐκκλησιαστικὸς ὀργανισμὸς ἔδει νὰ παραμείνη σαφῶς καὶ οὐσιωδῶς διακεκριμένος τοῦ πολιτειακοῦ¹⁷³. Πρὸς τὸν θεμελιώδη καὶ χρυ-

167. Πρβλ. R. v. Kienitz, ἐνθ' ἄν. σελ. 14 ἐξ.

168. Πρβλ. H. Dombois, ἐνθ' ἄν. σελ. 295 ἐξ.

169. Μάρ. 12,17.

170. Πράξ. Ἀποστ. 5. 29.

171. Ρωμ. 13. 1 ἐξ.

172. Πρβλ. N. Milasch, ἐνθ' ἄν. σελ. 989 ἐξ.

173. Πρβλ. Ulrich Stutz, ἐν Feine, ἐνθ' ἄν. σελ. 23 «Das Reich, für dessen Kommen der Heiland lebte, litt und starb, ist nach seinem eigenen Zeugnis

σοῦν τοῦτον κανόνα τῶν πρὸς τὴν πολιτείαν σχέσεων δὲν ἠδυνήθη, δυστυχῶς, νὰ ἑναρμονίση καὶ συντονίση τὰς ἑνεργείας τῆς ἡ Δυτικῆ Ἐκκλησία. Αἱ ἀπαρχαὶ τῆς Β' χιλιετηρίδος εὐρίσκουν τὸν ἀρχηγὸν τῆς Ρ.Ε. ἐπὶ κεφαλῆς κοσμικοῦ κράτους μὲ κοσμοκρατορικὰς ἐπιδιώξεις. Εἰς τὴν τοιαύτην ἐξέλιξιν τῶν πρὸς τὴν Πολιτείαν σχέσεων αὐτῆς συνετέλεσεν κυρίως, ὡς εἴπομεν, τὸ ρωμαϊκὸν πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ ἕτεροι παράγοντες. Ἡ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ρωμαϊκοῦ νομικοῦ πνεύματος προβολὴ τοῦ ὄρατοῦ τῆς Ἐκκλησίας ὀργανισμοῦ διὰ τῆς μετατροπῆς αὐτοῦ εἰς αὐστηρῶς νομικῶς ὀργανωμένον καθίδρυμα ὡς καὶ ἡ ρύθμισις τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐνεργειῶν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πνεύματος τῆς ἀπολύτου κυριαρχίας καὶ ἐπιβολῆς προσέδωκαν εἰς τὴν Ρ.Ε. ἐξωτερικὴν ὁμοιότητα πρὸς τὸν πολιτικὸν ὀργανισμὸν καὶ κατέστησαν τὴν πρὸς αὐτὸ σύγκρουσιν ἀναπόφευκτον. Διότι δύο ὀργανισμοὶ ἐμπνεόμενοι ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος τῆς ἀπολύτου κυριαρχίας καὶ ἐπιβολῆς καὶ δρῶντες ἐντὸς τῆς αὐτῆς ἐδαφικῆς περιοχῆς ἦτο ἀδύνατον θᾶττον ἢ βράδιον νὰ μὴ ἔλθουν εἰς σύγκρουσιν καὶ ἀντίθεσιν. Ἡ τάσις τῆς Ρ.Ε. πρὸς ἀνάμειξιν εἰς τὰς καθαρῶς πολιτικὰς ὑποθέσεις ἐνισχύθη καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος τῆς καταρρέσεως τῆς Δυτικῆς αὐτοκρατορίας¹⁷⁴. Ἡ Ρ.Ε. ὡς ὁ μόνος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην συγκεροτημένος ὀργανισμὸς ἐν τῇ Δύσει διεξεδίκει τὴν ὑπ' αὐτῆς διαδοχὴν τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας¹⁷⁵. "Ἦδη κατ' αὐτὸν τὸν Δ' αἰῶνα ἡ Ρ.Ε. εἶχεν ἀποκτήσει τὴν αὐθεντίαν τῆς Συγκλήτου, ἀπὸ δὲ τῆς καταρρέσεως τῆς Δυτικῆς αὐτοκρατορίας διεξεδίκει καὶ τὴν ἀνωτάτην αὐθεντίαν τοῦ Καίσαρος¹⁷⁶. Γενικῶς, ὡς ὁμολογοῦν καὶ ρωμαιοκαθολικοὶ ἔτι ἐπιστήμονες¹⁷⁷, εἶναι σαφὲς ἡ τάσις τῶν παπῶν πρὸς διεκδίκησιν ὑπ' αὐτῶν τῆς κληρονομίας τῆς Δυτικῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἡ ἀνάμειξις αὐτῶν καὶ εἰς καθαρῶς κοσμικὰς ὑποθέσεις. Εἰς τὴν τοιαύτην προσπάθειαν ἦτο φυσικὸν αἱ ἐπιτυχίαι νὰ ἐναλλάσσωνται μετὰ τῶν ἀποτυχιῶν καὶ γενικῶς νὰ δημιουργηθῇ κατάστα-

(Jo. 18,36) nicht von dieser Welt. Und doch bedeutet Jesus Christus auch für das Recht den Wendepunkt der Zeiten. Denn seine Lehre gab den Anstoß zur Spaltung der bis dahin einheitlichen Lebensordnung: neben den Staat trat die Kirche». Πρβλ. Henri de Lubac, ἔνθ' ἄν. σελ. 107 ἐξ. Πρβλ. V. Congar, ἔνθ' ἄν. σελ. 128 ἐξ.

174. Πρβλ. E. Buonaiuti, ἔνθ' ἄν. σελ. 309 ἐξ.

175. Ἀνωτέρω σελ. 217

176. Πρβλ. C. Schneider, ἔνθ' ἄν. τόμ. II σελ. 253 ὅσο. 1. «In Rom erwarb sich die Kirche noch im 4. Jh. allmählich die auctoritas des Senates, seit dem aufhören des weströmischen Kaisers aber auch die potestas des Kaisers» Πρβλ. A. D v o r n i k, Pope Gelasius and Emperor Anastasius I ἐν Byz. Z. 44 (1951) σελ. 111—116. Πρβλ. E. Caspar, Geschichte des Papsttums 1930/33.

177. Πρβλ. W. P l ö c h l i, ἔνθ' ἄν. τόμ. I σελ. 112 «Überhaupt war es das Bestreben der Päpste, nach dem Zusammenbruch des Weströmischen Reiches das Erbe der römischen Herrscher auch im weltlichen Bereiche anzutreten, wobei ihren Ansprüchen ein wechselnder Erfolg beschieden war».

σις ἥκιστα συνάδουσα πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἀποστολὴν τῆς Ἐκκλησίας¹⁷⁸. Πρὸς θεμελίωσιν τῆς τοιαύτης νοθεύσεως τῆς στρατευομένης Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ ἐπεστρατεύθησαν καὶ αἱ πρωτότυποι ἀληθῶς ἰδέαι τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου περὶ τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας καὶ τὰς ὁποίας κατὰ τρόπον μεγαλειώδη ἀναπτύσσει οὗτος εἰς τὸ περιώνυμον σύγγραμμά του «De civitate Dei»¹⁷⁹. Ὁ Αὐγουστίνος, ὁ ὁποῖος ἀντιμετωπίζει τὰ μεγάλα καὶ παγκόσμια προβλήματα τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως ἐν τῇ καθολικότητί των, ἦτο φυσικόν, νὰ συνδέσῃ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν μετὰ τῆς Πολιτείας, οὐχὶ ὅμως ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς κοσμικῆς κυριαρχίας τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῆς Πολιτείας διὰ τῆς μεταβολῆς τῶν ἐκκλησιαστικῶν λειτουργῶν εἰς κοσμικοὺς ἄρχοντας κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν Παπῶν, ἀλλὰ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς πνευματικῆς διακονίας τῆς Πολιτείας τῶν σκοπῶν τῆς Ἐκκλησίας πρὸς πραγματοποίησιν τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Αὐγουστίνος ἐδίδασκεν, ὅτι ἡ τοιαύτη διακονία ἀποτελοῦσα τὴν ὑψίστην ἀποστολὴν τῆς Πολιτείας προσδίδει εἰς αὐτὴν ἀνωτάτην τιμὴν¹⁸⁰. Ἡ Πολιτεία, συνεπῶς κατὰ τὸν ἱ. Αὐγουστίνον ἔχει σπουδαιότητα ἐφ' ὅσον ἐνεργεῖ ἐν ἀρμονίᾳ καὶ συνδέσει πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, ἐκ τῆς ὁποίας καὶ μόνον δύναται νὰ διδαχθῇ τὴν θείαν δικαιοσύνην καὶ ἐφαρμοζουσα αὐτὴν νὰ ὑπηρετῇ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν πρὸς κατατρόπωσιν τῶν ἐχθρῶν τῆς¹⁸¹. Οὕτω, κατὰ δύο τρόπους συνετέλεσεν ὁ ἱ. Αὐγουστίνος εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς περὶ Κράτους διδασκαλίας τοῦ μεσαιωνικοῦ σχολιστικισμοῦ. α) Ἐδίδαξεν, ὅτι ἡ πρὸς τὴν θείαν δικαιοσύνην ἐναρμόνισις τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Κράτους ἀποτελεῖ τὴν μόνην ἐγγύησιν τῆς ἐπὶ γῆς εἰρήνης «pacis terrena» ἄνευ τῆς προσπαθείας ταύτης τὰ κράτη, κατὰ τὸν ἱ. Αὐγουστίνον, οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἢ μεγάλαι συμμορίαὶ ληστῶν. β) Ὑπεστήριξε τὸ προβάδισμα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ὡς τοῦ ὑπερκοσμίου καθιδρύματος τῆς Ἀπολυτρώσεως ἐναντι τοῦ Κράτους, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀπλοῦς φορεὺς τῆς φυσικῆς ἐν τῷ κόσμῳ τάξεως δικαίου¹⁸². Ἡ τοιαύτη διδασκαλία τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου μεταφερομένη καὶ ἐφαρμοζομένη εἰς τὴν περιοχὴν τῆς καταρρουσάσης Δυτικῆς αυτοκρατορίας καὶ ἐν μέσῳ τοῦ ἐπικρατοῦντος ἐκκλησιαστικοῦ πνεύματος τῆς ἀπολότου κυριαρχίας καὶ ἐπιβολῆς συνετέλεσεν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν

178. Πρβλ. Joh Haller, Das Papsttum. Idee und Wirklichkeit. Stuttgart 1950. ἔκδ. 2α. σελ. 203 ἐξ.

179. Πρβλ. E. Salin, Civitas Dei, Tübingen 1926.

180. Πρβλ. R. Sohm, Kirchengeschichte... ἐνθ' ἄν. σελ. 61. «Die höchste Würde der Kirche, und zwar dieser so verfassten, äusserlich sichtbaren Kirche hat er in dem Satz ausgesprochen, dass sie das «Reich Gottes» (civitas Dei) auf Erde darstelle... Dieser Gemeinschaft zu dienen, ist die höchste Aufgabe des Staates... Erst durch solchen Dienst, welchen er der Kirche leistet, wird der Staat einen ihm sonst nicht zukommenden Wert erlangen».

181. Πρβλ. B. Στεφανίδου, ἐνθ' ἄν. σελ. 273.

182. Πρβλ. F. Heiler, ἐνθ' ἄν. σελ. 33.

κοσμοκρατορικῶν ἰδεῶν τῶν Παπῶν¹⁸³. Οὕτω τὴν αὐτοτέλειαν καὶ αὐτονομίαν τοῦ τε ἐκκλησιαστικοῦ καὶ πολιτειακοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τὴν σαφῆ ἀπ' ἀλλήλων διάκρισιν διχδέχεται ἡ τάσις οὐ μόνον πρὸς σύγκρισιν τῶν δύο ἐξουσιῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὑποταγὴν τῆς μιᾶς ὑπὸ τὴν ἑτέραν. Ὁ Πάπας Γελάσιος (492) ἐξαίρει τὴν σπουδαιότητα καὶ ὑπεροχὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας ἐναντι τῆς κοσμικῆς. Βεβαίως ὁ Γελάσιος ποιεῖται σαφῆ διάκρισιν τῶν δύο ἐξουσιῶν καὶ ἀναγνωρίζει εἰς τοὺς κοσμικοὺς ἄρχοντας τὴν ἀποκλειστικὴν ἀρμοδιότητα ἐπὶ τῶν κοσμικῶν ὑποθέσεων καί, ἐξ ἀντιθέτου, ἀποκρούει πᾶσαν ἀνάμειξιν αὐτῶν εἰς τὴν σφαῖραν τῶν πνευματικῶν. Ἐν τούτοις ὁ Γελάσιος συνενοῖ τὰς δύο ἐξουσίας διδάσκων, ὅτι ἀμφότεραι ἀπορρέουν ἐκ τῆς μιᾶς ἐξουσίας τοῦ Βασιλέως—Ἀρχιερέως Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος τὴν ἐγκόσμιον αὐτοῦ ἀποτύπωσιν ἔσχεν ἐν τῷ Μελησιεδέκ. Συγκρίνων δὲ ἀμφοτέρας ὑποστηρίζει τὴν ὑπεροχὴν τῆς πνευματικῆς αὐθεντίας, ὡς σκοπούσης τὴν αἰώνιον ἀπολύτρωσιν. Ἐκ τούτου ἀπορρέει ἡ ἀξίωσις, ὅπως ἡ κοσμικὴ ἐξουσία κατὰ πάντα τὰ ζητήματα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν αἰώνιον σωτηρίαν ὑποτάσσεται εἰς τὴν πνευματικὴν¹⁸⁴. Ὁ Πάπας Γελάσιος διὰ τῆς διδασκαλίας του ταύτης θεωρεῖται ὡς εἷς τῶν δημιουργῶν τῆς περὶ δύο ξιφῶν θεωρίας¹⁸⁵, ἥτις ἐτελειώθη κατὰ τὴν περίοδον τῆς παπικῆς κοσμοκρατορίας. Τὴν πλήρη ὑπεροχὴν τῆς πνευματικῆς ἐξουσίας ἐναντι τῆς κοσμικῆς διακηρύσσουσιν καὶ αἱ ψευδοϊσιδώρειοι διατάξεις, αἰτινες, ὡς εἶδομεν, ὑπεστήριζον τὰς θεοκρατικὰς ἰδέας τῶν Παπῶν κατὰ τῶν θεοκρατικῶν ἰδεῶν τῶν αὐτοκρατόρων. Κατὰ τὰς ψευδοϊσιδώρειους διατάξεις ἡ ἱερωσύνη ὑπέγκειται τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ὁ δὲ Πάπας ὡς ἡ κορυφὴ τῆς ἱερωσύνης εἶναι ἡ κεφαλὴ τῆς ὅλης οἰκουμένης, «capus totius orbis» καὶ συνεπῶς δέον, ὅπως ὁ Πάπας κυριαρχῇ ἐκκλησιαστικῶς καὶ πολιτικῶς τοῦ κόσμου. Τῶν ἰδεῶν τούτων τῶν ψευδοϊσιδωρείων διατάξεων λαμπρὸς ἐκπρόσωπος ὑπῆρξεν ὁ Πάπας Νικό-

183. Πρβλ. H. F e i n e, ἐνθ' ἄν. σελ. 70 «Bestimmend für das Verhältnis von Kirche und Staat im Westen wurden die Persönlichkeit des grossen Bischofs Ambrosius von Mailand (374—97) und das Werk Augustinus «De civitate Dei» (erschienen 410—26), das die Selbständigkeit, ja Überordnung der Kirche über den Staat für die Zukunft theologisch begründet hat. Denn Augustinus «Gottesstaat» erfuhr im Lauf der Zeit mehr und mehr eine Gleichsetzung mit der Kirche, die hoch über der «civitas terrena» steht als dem Staat auf Erden, der ihrem Willen unterworfen sein soll».

184. Ἐπιστ. 12 τοῦ Πάπα Γελασίου πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀναστάσιον, ἐν Decr. Grat. c. 10 D. 96: «Duo pippie sunt, imperator auguste, quibus principaliter mundus hic regitur: auctoritas sacrata pontificum et regalis potestas. In quibus tanto gravius est pondus sacerdotum, quando etiam pro ipsis regibus hominum in divino reddituri sunt examine rationem».

185. Πρβλ. W. P l ö c h l, ἐνθ' ἄν. τόμ. I σελ. 122. Πρβλ. L. K n a b e, Die gelasianische Zweischwestertheorie bis z. Ende des Investiturstreites, 1936.

λαος Α' (858-867)¹⁸⁶, δι' ὃν ἐλέχθη, ὡς εἶδομεν, ὅτι «ὁ Νικόλαος ὅλου τοῦ κόσμου αὐτοκράτορα ἑαυτὸν ἐποίησεν»¹⁸⁷ Οὗτος δεκῆρυσσεν, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἔλαβεν τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ παρὰ τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου καὶ συνεπῶς, ὅτι εἶναι ὑποτελὴς εἰς αὐτόν, τὴν δὲ ὑπὸ τοῦ Πάπα «χρῖσιν, στέψιν καὶ ἐπικύρωσιν τοῦ αὐτοκράτορος ἐθεώρει τόσον οὐσιώδη, ὅσον καὶ τὴν ἐκ τοῦ βασιλικοῦ γένους καταγωγὴν», ἐξ οὗ καὶ ὑποστηρίζεται¹⁸⁸, ὅτι ὁ περὶ κοσμοκρατορίας ἀγὼν ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ Πάπα Νικολάου Α'. Δέον ὅμως νὰ τονισθῆ, ὅτι παρὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἀπολύτου κυριαρχίας καὶ ἐπιβολῆς, ὑφ' οὗ διεπνέετο ὁ Πάπας Νικόλαος Α' καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ διεκδίκησιν τῆς ἀνωτάτης πνευματικῆς ἐξουσίας, ἠκολούθει εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ προκατόχου του Γελασίου ἀναγνωρίζων καὶ αὐτὸς τὴν ἀποκλειστικὴν ἀρμοδιότητα τῶν κοσμικῶν ἀρχόντων ἐπὶ τῶν καθαρῶς πολιτικῶν ὑποθέσεων.¹⁸⁹ Ἡ ἐπίδρασις τῶν ψευδοϊσιδωρείων διατάξεων, λόγῳ τῶν διαμορφωθείσων δυσμενῶν διὰ τὴν Ἐκκλησίαν συνθηκῶν ὑπῆρξεν μέχρι τοῦ σχίσματος ἀσήμαντος. Ἀπὸ τοῦ σχίσματος ὅμως καὶ ἐντεῦθεν ἡ συμβολὴ τῶν ψευδοϊσιδωρείων διατάξεων ὑπῆρξεν σημαντικωτάτη διὰ τὴν ἐπικράτησιν τῶν κοσμοκρατορικῶν ἰδεῶν τῶν παπῶν, αἰδὸ καὶ παρωμοιώθησαν πρὸς τὸ πελώριον μαγικὸν ξίφος τοῦ θρυλικοῦ Ζεϊφρεϊδ, τὸ ὁποῖον ἐσφυρηλατήθη τώρα, ἵνα βραδύτερον χρησιμοποιηθῆ ὑπὸ τῶν Παπῶν εἰς τὸν κατὰ τῶν αὐτοκρατόρων γιγάντιον ἀγῶνα».¹⁹⁰ Πράγματι δὲ αἱ ἰδέαι τῶν ψευδοϊσιδωρείων διατάξεων προεβλήθησαν κατὰ τρόπον ἐξόχως ἐπιτυχῆ ὑπὸ τῆς κινήσεως πρὸς ἀναγέννησιν τῆς Ρ.Ε. τῆς μονῆς τοῦ Κλουνιακοῦ τῆς Βουργουνδίας¹⁹¹, ἰδρυθείσης ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀκιτανίας Γουλιέλμου (910), ἡ ὁποία, ἐκτὸς τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς ἀνυψώσεως τοῦ κλήρου, κυρίως διὰ τῆς καταπολεμήσεως τῆς συμφωνίας καὶ τῆς τηρήσεως τῆς ἀγαμίας, ἐπεδίωκε τὴν ἄρσιν τοῦ καισαροπαπισμοῦ καὶ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ παπισμοῦ, λαμβανομένου ἐν τῇ διπλῇ ἐννοίᾳ, ὡς ἀπολύτου ἐξουσίας τοῦ Πάπα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ὡς κοσμοκρατορίας («παποκαισαρισμοῦ»)¹⁹².

186. Πρβλ. J. Haller, *Nikolaus I. und Pseudo-Isidor*, Stuttgart 1936. A. Greinacher, *Die Anschauungen Nikolaus I. über das Verhältnis von Staat und Kirche*, Freiburg 1909.

187. Ἀνωτέρω σελ. 213

188. Βασ. Στεφανίδου, ἐνθ' ἄν. σελ. 439 ἐξ.

189. Πρβλ. F. Heiler, ἐνθ' ἄν. σελ. 241. (Trotzdem er (δηλ. ὁ Νικόλαος Α') nach dem Muster Gelasius I. die geistliche Gewalt von der Weltliche scharf trennte und von Übergriffen auf rein politische Verhältnisse sich frei hielt, fühlte er sich doch in Kirchlichen Dingen als Seelsorger und Richter der Herrscher).

190. Βασ. Στεφανίδου, ἐνθ' ἄν. σελ. 275.

191. Πρβλ. L. H. Champly, *Histoire de l'abbaye de Cluny*, 3η ἐκδο. Paris 1930.

192. Βασ. Στεφανίδου, ἐνθ' ἄν. σελ. 444.

Παραλλήλως πρὸς τὴν διεκδίκησιν τῆς ἀνωτάτης αὐθεντίας ἐπὶ τῶν πνευματικῶν θεμάτων¹⁹³ ὁ παπισμὸς ἐπεδίωκε καὶ τὴν κατάκτησιν πολιτειακῆς ἐξουσίας. Ἡ τοιαύτη ἐξέλιξις ὑπῆρξε τὸ φυσικὸν ἀποτέλεσμα τῶν προϋποθέσεων καὶ τῶν ἀρχῶν, ὑφ' ὧν ἐνεπνέετο καὶ κατηθύνετο ὁ παπισμὸς. Ἡδη ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης εἶχεν ὑπὸ τὴν κυριότητα αὐτῆς εὐρείας ἐκτάσεις γῆς ἐν Ἰταλίᾳ κηθεισας διὰ κληροδοσιῶν καὶ ἐτέρων παροχῶν, αἵτινες εἶναι γνωσταὶ ὡς «Patrimonium beati Petri». Τὰ ἐκκλησιαστικὰ ταῦτα κτήματα ἔλαβον τεραστίαν ἔκτασιν, ἰδίᾳ ἐπὶ Πάπα Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου¹⁹⁴, ὥστε δικαίως νὰ ὑποστηρίζηται, ὅτι ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου ἐτέθησαν αἱ βάσεις, ἐφ' ὧν ἐν συνεχείᾳ ἐπωκοδομήθη τὸ παπικὸν κράτος¹⁹⁵, περὶ τὰ μέσα τοῦ Η' αἰῶνος, τῇ συμβολῇ τῆς ψευδοκωνσταντινείου δωρεᾶς¹⁹⁶ καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Φράγκων Πιπίνου παραχωρήσεως εἰς τὸν Πάπαν τοῦ δουκάτου τῆς Ρώμης, τοῦ ἑξαρχάτου τῆς Ραβέννης καὶ Πενταπόλεως¹⁹⁷. «Κατὰ τὴν ψευδοκωνσταντινεῖον δωρεάν ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἀναχωρῶν ἐκ τῆς Δύσεως παρεχώρησεν εἰς τὸν Πάπαν τὴν διοίκησιν τοῦ δυτικοῦ κράτους, αὐτοκρατορικὴν ἐξουσίαν, αὐτοκρατορικὰς τιμὰς καὶ αὐτοκρατορικὰ διάσημα, ἤτοι πορφύραν, ἐρυθρὰ πέδιλα, σκήπτρον, στέμμα καὶ τὸ Λατερανὸν ἀνάκτορον.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου παραχώρησις τῆς πόλεως τῆς Ρώμης καὶ πασῶν τῶν ἐπαρχιῶν, τοποθεσιῶν καὶ πόλεων τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Δυτικῆς περιοχῆς, ἤτοι τῆς πρωτευούσης καὶ τῶν σπουδαιότερων περιοχῶν τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἐγένετο κατὰ τὸν συντάκτην τῆς ψευδοκωνσταντινείου δωρεᾶς, ἐπὶ τῷ σκοπῷ, ὅπως ἡ δόξα καὶ ἡ λάμψις τοῦ πάπα ὑπερβάλλῃ τὴν δόξαν τοῦ αὐτοκράτορος... διότι δὲν εἶναι δίκαιον νὰ ἀσκήσῃ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ ἐν Ρώμῃ ὡς εἰς ἀπλοῦς ἐπίγειος αὐτοκράτωρ ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἐτοποθετήθη ἐκεῖ ὑπὸ τοῦ οὐρανοῦ αὐτοκράτορος ὡς ὁ πρῶτος τῶν ἐπισκόπων καὶ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας». Ἐκ τοῦ περιεχομένου τούτου τῆς ψευδοκωνσταντινείου δωρεᾶς ἀποδεικνύεται σαφῶς, ὅτι ὁ παπισμὸς δὲν περιορίζεται πλέον εἰς τὴν ἀνωτάτην πνευματικὴν ἐξουσίαν. Ὁ παπισμὸς ἐπιδιώκει τὴν κατάκτησιν καὶ κοσμικῆς ἐξουσίας. Καὶ ὡς ἐπιχειρήμα διὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ παπικοῦ κράτους προβάλλεται, τοῦτο μὲν ἡ ἀνάγκη τῆς προστασίας τοῦ Πάπα ἀπὸ τὰς αὐθαιρεσίας τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων, τοῦτο δὲ ἡ ὑπὸ τοῦ Πάπα, ἐλευθέρᾳ καὶ ἀπρόσκοπος ἀσκήσις τῶν ποιμαντορικῶν του καθηκόντων.

193. Πρβλ. W. P l ö c h l, ἐνθ' ἄν. τόμ. I σελ. 273.

194. Πρβλ. E. S p e a r i n g, The Patrimony of the Roman Church in the time of Gregory the Great, Cambridge 1918.

195. Πρβλ. Γ ε ρ. Κ ο ν ι δ ἄ ρ η, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία... ἐνθ' ἄν. σελ. 481 ἐξ.

196. Πρβλ. A. S c h ö n e g g e r, Die Kirchenpolitischen Bedeutung des Constitutum Constantini im frühen Mittelalter, ἐν Zeitschrift für Katholische Theologie, Innsbruck 42 (1918), 326—371, 540—590.

197. Πρβλ. J. H a l l e r, Das Papsttum... ἐνθ' ἄν. σελ. 412 ἐξ.

Παρά ταῦτα σαφῶς διαφαίνεται ἐκ τῆς ψευδοκωνσταντινείου δωρεᾶς, ὅτι ὁ ἀπώτερος σκοπὸς τοῦ παπισμοῦ ἦτο ἡ διεκδίκησις τῆς κοσμοκρατορίας, ἥτις καὶ ἐπεδιώχθη ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων Ρώμης δι' ὅλων τῶν εἰς τὴν διάθεσιν τῶν μέσων, ὅταν αἱ ἐξωτερικαὶ συνθῆκαι διεμορφώθησαν εὐνοϊκῶς διὰ τὴν ἐπιβολὴν τῶν κοσμοκρατορικῶν τῶν ἰδεῶν. Πάντως διὰ τῆς ἰδρύσεως τοῦ παπικοῦ κράτους οἱ πάπαι κατέστησαν καὶ πολιτικοὶ ἄρχοντες, ἡ δὲ Ἐκκλησία πολιτικο-ἐκκλησιαστικὸς ὄργανισμός. Ἡ ὀργάνωσις τῆς παπικῆς αὐτῆς εἶχεν ὡς πρότυπον τὴν ὀργάνωσιν τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐτῆς τοῦ Βυζαντίου. Ὁ παπικὸς οἶκος ἀπεκαλεῖτο ἀπὸ τοῦ θ' αἰῶνος «ιερόν ἀνάκτορον τοῦ Λατερανοῦ», «Sacrum Palatium Lateranense»¹⁹⁸. Τὰ παπικὰ ἔγγραφα ἐμμοῦντο, ἤδη ἀπὸ τοῦ Πάπα Συρικίου (384-399), τὸ ὄφος τῶν αὐτοκρατορικῶν διαταγμάτων¹⁹⁹. Ἡ διαμόρφωσις τοῦ θεσμοῦ τῶν παπικῶν βικαριάτων, ἅτινα ἀπέτελουν συνδυασμὸν μονίμου παπικῆς ἐξαρτήσεως καὶ ἀναγνωρίσεως ἐγκωρίου ἀνωτάτου ἄρχοντος ὡς παπικοῦ ἀντιπροσώπου»²⁰⁰, ὑπενθυμίζει τὴν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος διὰ μέσου τῶν ἀρμοδίων κρατικῶν ὀργάνων διακυβέρνησιν τῆς αὐτοκρατορίας²⁰¹. Ἡ τοιαύτη ἕμως ἀλλοίωσις τῆς φύσεως τοῦ κατ' ἐξοχὴν πνευματικοῦ καὶ ὑπερκοσμίου τῆς Ἐκκλησίας ὀργανισμοῦ ἀπετέλει πλήρη ἐκτροπὴν ἀπὸ τοῦ χρυσοῦ κανόνος ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου, ὡς εἶδομεν, ἐρρυθμίζοντο αἱ πρὸς τὴν Πολιτείαν σχέσεις τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας. Ἡ ἐν τῇ Δύσει μετατροπὴ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ εἰς πολιτικὸν διὰ τῆς ἰδρύσεως τοῦ παπικοῦ κράτους ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τῆς μακραίωνος τραγωδίας, ἣν συνέθεσεν ἡ περαιτέρω πορεία τῆς Ρ.Ε. Ἡ νίθησις τοῦ καθαρῶς πνευματικοῦ λειτουργήματος διὰ τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας καὶ ἡ ἀνάληψις ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ρώμης κοσμικῶν ἀρμοδιοτήτων συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀπορρόφησιν αὐτῶν ὑπὸ τῶν μεριμνῶν τῶν κοσμικῶν ὑποθέσεων καὶ εἰς τὴν ἐκτροπὴν ἀπὸ τῆς κυρίας ἀποστολῆς των. Διὰ τῆς δημιουργίας τοῦ παπικοῦ κράτους οὐ μόνον δὲν ἐπετεύχθη ἡ περιφρούρησις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ καὶ μετεβλήθησαν οἱ Πάπαι εἰς ὑποτελεῖς ἡγεμόνας τῶν αὐτοκρατόρων (Vassal). Διότι ἐκ τῶν δύο συστημάτων ρυθμισέως τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ἦτο ἐν τῇ πράξει καὶ μέγρι τοῦ σχίσματος (1054) ἐφηρμοσμένος ὁ καισαροπαπισμός²⁰². Αἱ παρεμβληθεῖσαι ἐπιτυχίαι τοῦ Πάπα Νικολάου Α' συνίστων ἐξαιρέσιν, ἐπικυροῦσαν

198. Πρβλ. H. Feine, ἐνθ' ἄν. σελ. 284.

199. Πρβλ. H. Getzeny, Stil und Form der ältesten Papstbriefe, Tübingen 1922, σελ. 91.

200. Β. Στεφανίδου, ἐνθ' ἄν. σελ. 269.

201. Πρβλ. K. Ruess, Die rechtliche Stellung der päpstliche Legaten bis Bonifaz VIII, 1912.

202. Πρβλ. H. v. Schubert. Der Kampf des geistlichen und weltlicher Rechts, 1927.

τὸν κανόνα. Ἀκριβῶς δὲ μετὰ τὸν Πάπαν Νικόλαον ἐπηκολούθησε μακρὰ περίοδος ἐσχάτης καταπτώσεως τοῦ παπισμοῦ, περίοδος, ἥτις εἶναι γνωστὴ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ ὡς «saeculum obscurum»²⁰³.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται σαφές, ὅτι καὶ εἰς τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ἐδόθη ὑπὸ τῆς Ρ.Ε. λύσις, ἥμιστα συνάδουσα πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ὑφὴν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ πρὸς τοὺς θεμελιώδεις κανόνας τῆς αὐτοτελείας καὶ αὐτονομίας ἐκατέρου τῶν ὀργανισμῶν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων, ὡς εἶδομεν, ἐρρυθμίζον τὰς πρὸς τὴν Πολιτείαν σχέσεις τῶν ἡ ἀρχαία καὶ ἡ ἀποτελοῦσα τὴν συνέχειαν ταύτης Ὁρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία. Οὕτω καὶ ἐκ τῆς ἐπόψεως τῶν πρὸς τὴν Πολιτείαν σχέσεών της, ἡ Ρ.Ε. εὐρηται ἐν πλήρει διαφοροποιήσει ἀπὸ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, τῆς διαφοροποιήσεως συνισταμένης, πρῶτον μὲν εἰς τὴν μεταβολὴν τοῦ καθαρῶς πνευματικοῦ καὶ ὑπερκοσμίου τῆς Ἐκκλησίας ὀργανισμοῦ εἰς νόθον πολιτικο-ἐκκλησιαστικόν, δεύτερον δὲ εἰς τὴν προσπάθειαν πρὸς ὑποταγὴν τῆς πολιτειακῆς ὑπὸ τὴν παπικὴν ἐξουσίαν. Δέον ὁμῶς νὰ τονισθῇ, ὅτι μέχρι τοῦ σχίσματος ὁ παπισμὸς ἀνεγνώριζε κατ' ἀρχὴν τὴν ἀποκλειστικὴν ἀρμοδιότητα τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων ἐπὶ τῶν καθαρῶς κοσμικῶν ὑποθέσεων ἐξαιρουμένων, βεβαίως τῶν ἀφορωσῶν εἰς τὸ παπικόν Κράτος.

Ἐν ἀνακεφαλαίῳ τῶν μέχρι τοῦδε ἀναπτυχθέντων διαπιστοῦμεν, ὅτι ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ρωμαϊκοῦ πνεύματος καὶ δὴ καὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ νομικοῦ πνεύματος, ὡς καὶ τῶν θρησκευτικῶν, γεωπολιτικῶν καὶ πολιτικῶν ἐν γένει παραγόντων, ἡ καθόλου διοργάνωσις τῆς Ρ.Ε. παρουσιάζει οὐσιώδη διαφορὰν ἀπὸ τοῦ πολιτεύματος τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας. Ἡ ἐν τῇ Δύσει προβολὴ τοῦ ὄρατοῦ καὶ ἀνθρωπίνου παράγοντος εἰς βάρος τοῦ θεοῦ συνετέλεσεν εἰς τὴν μεταβολὴν τοῦ κατ' ἐξοχὴν πνευματικοῦ καὶ ὑπερκοσμίου τῆς Ἐκκλησίας ὀργανισμοῦ εἰς αὐστηρῶς νομικῶς ὀργανωμένον καθίδρυμα. Ἡ τοιαύτη ἀλλοίωσις τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς στρατευομένης Ἐκκλησίας ἔσχεν, ὡς εἶκός, καὶ τὸν ἀντίκτυπον αὐτῆς καὶ εἰς τὸ κανονικὸν δίκαιον, τὸ ὁποῖον οὕτω ἔτεινε νὰ μεταβληθῇ εἰς ἐξωτερικὸν δίκαιον παρόμοιον πρὸς τὸ ἐπικρατοῦν ἐν τῇ Συναγωγῇ. Τὸ γράμμα τοῦ νόμου προεῖχε. Σύμπας ὁ θρησκευτικὸς βίος ἐν τῇ Δύσει ὑπήγετο βαθμιαίως εἰς τὰ πλαίσια αὐστηρῶς καθοριζομένων νομικῶν διατάξεων, αἵτινες ἀπὸ βοηθητικοῦ καὶ ὑπηρετικοῦ στοιχείου ἔτεινον νὰ μεταβληθοῦν εἰς κυρίαρχον. Συνέπεια τούτων ὑπῆρξεν ἡ

203. Πρβλ. F. Sackur, Die Cluniacenser in ihrer Kirchengeschichtlichen und allgemeineschichtlichen Wirksamkeit, Halle 1892/4 II 441 ἐν Heiler, 290' ἀν. σελ. 250 «Der Papst wurde durch lokale Adelsgewalten Roms zu einem kleinen Landbischof herabgedrückt, seine Würde eine Sinecure einzelner römischer Familien, eine Zeitlang erblich, dann wieder bestritten; von der Machtfülle eines Nikolaus und den Forderungen der falschen Dekretalien war wenig mehr übrig geblieben».

διαφοροποιήσεις τῆς ἐν γένει διοργανώσεως τῆς Ρ.Ε., μάλιστα δὲ τῆς μορφῆς καὶ τοῦ τύπου τοῦ πολιτεύματος αὐτῆς. Αἱ θεμελιώδεις ἀρχαὶ τοῦ πολιτεύματος τῆς ἀρχαίας καὶ ἀδιαρέτου Ἐκκλησίας, ἡ τῆς ζώσης ἐνόττητος τῶν μελῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος καὶ τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ λειτουργημάτων, ἡ τῆς ἱεραρχικῆς ὀργανώσεως καὶ ἡ τοῦ συνοδικοῦ συστήματος διοικήσεως ἐνοθεύθησαν καὶ ἀνετράπησαν. Ἡ ἀρχὴ τῆς ζώσης ἐνόττητος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος, ἡ ἐκδηλουμένη εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ἐν ἀγάπῃ καὶ διακονίᾳ συνεργασίας πάντων τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς κυριαρχίας καὶ τῆς ἐπιβολῆς τῶν κρατούντων. Τὴν πνευματικὴν ἐνόττητα διεδέχθη ὁ νομικὸς καταναγκασμὸς. Ἡ διάκρισις τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, εἰς κλῆρον καὶ λαόν, διάκρισις ὑφισταμένη ἀκριβῶς πρὸς πραγμάτων τῆς ἐνόττητος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος, μετεβλήθη ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πνεύματος τῆς ἀπολύτου κυριαρχίας καὶ ἐπιβολῆς εἰς διαίρεσιν καὶ ἀντίθεσιν μεταξύ κλήρου καὶ λαοῦ. Οὕτω ὁ κλῆρος ἐπέβαλλε τὴν πλήρη ἱεροκρατίαν. Οἱ ἐπίσκοποι ὑποτάσσουσιν τὸν ὑπ' αὐτοὺς κλῆρον. Ὁ Πάπας ἐπιβάλλει σιδηρᾶν πειθαρχίαν εἰς τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἐπισκόπους. Τὸ μητροπολιτικὸν σύστημα διοικήσεως ἐξηρθρώθη ὑπὸ τοῦ παπισμοῦ καὶ ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ τῆς κατ' οὐσίαν ἰσότητος μεταξύ τῶν ἐπισκόπων κατηργήθη. Αἱ σύνοδοι ἐν τῇ Δύσει ὑπεβιάσθησαν εἰς ἀπλοῦν συμβουλευτικὸν ὄργανον τῶν Παπῶν, οἵτινες διώκουν τὴν παπικὴν Ἐκκλησίαν διὰ μέσου τῆς παπικῆς αὐλῆς καὶ τῶν ἀντιπροσώπων των Βικαρίων. Ἡ πνευματικὴ ἐνόττης, ἥτις καθ' ὑπέροχον τρόπον εὔρεν τὴν νομικὴν αὐτῆς ἀποτύπωσιν εἰς τὸ συνοδικὸν πολίτευμα καὶ δὴ καὶ εἰς τὴν οἰκουμενικὴν Σύνοδον ἀντικατεστάθη ὑπὸ σιδηρᾶς νομικῆς ὀργανώσεως, ἐν ἣ ἡ ὑπερτάτη νομοθετικὴ, δικαστικὴ καὶ διοικητικὴ ἐξουσία συνεκεντρώθη εἰς τὸν ἐπίσκοπον Ρώμης. Τὸ πολίτευμα τῆς Ρ.Ε. κατέστη οὕτω μοναρχικόν. Ὁ Πάπας διεκδικῶν τὴν θέσιν τῆς κεφαλῆς τῆς οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας ἠπεύλει νὰ καταφέρῃ θανάσιμον πλῆγμα εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν οὐσίαν τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἐνιαίου καὶ ἀδιαρέτου θεοῦ καὶ ἀνθρωπίνου τῆς Ἐκκλησίας ὀργανισμοῦ, τοῦ ὁποίου μοναδικὴ κεφαλὴ εἶναι ὁ θεὸς τῆς Ἐκκλησίας Ἰδρυτής. Ὁ ἀνθρώπινος παράγων διὰ τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης, ἐκ τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ θέσεως τῆς ἐξαρτήσεως καὶ ὑποταγῆς εἰς τὸν θεῖον παράγοντα, διεκδικεῖ κυρίαρχον θέσιν. Ἡ τοιαύτη προβολὴ τοῦ ἀνθρωπίνου παράγοντος ὀδηγεῖ πρὸς τὴν ἐκκοσμίκευσιν τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Ρ.Ε. καθίσταται πολιτικοεκκλησιαστικὸς ὀργανισμὸς, οἱ δὲ Πάπαι καὶ πολιτικοὶ ἄρχοντες διεκδικοῦντες τὴν κοσμοκρατορίαν. Ὅποιους μεγίστους κινδύνους συνέπηγετο διὰ τὴν καθόλου χριστιανωσύνην καὶ διὰ τὴν ἐν τῷ κόσμῳ πορείαν τῆς στρατευομένης Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ ἡ τοιαύτη διαφοροποιήσις τῆς Ρ.Ε., ἡ ὁποία πρὸς θεμελίωσιν τοῦ παπικοῦ κράτους ἐχρησιμοποίησε ὡς ἀκαταμάχητον ὄπλον τὴν πλαστογραφίαν καὶ τὴν παραποίησην

τῶν ἱστορικῶν γεγονότων²⁰⁴ (ψευδοκωνσταντίνειος δωρεά-ψευδοῖσιδῶρειοι διατάξεις), ἀπεκάλυψεν, ἢ ἀμέσως μετὰ τὴν κοσμικὴν λάμψιν, δι' ἧς περιεβλήθη ὁ Πάπας Νικόλαος Α' ἐπακολουθήσασα κατάρρευσις καὶ ἀποσύνθεσις τοῦ Παπισμοῦ, ἥτις καὶ ὠδήγησε εἰς τὸ μέγα σχίσμα αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀρχαίας καὶ ἀδαιρέτου Ἐκκλησίας καὶ τὴν ἐν συνεχείᾳ, ὡς θὰ ἴδωμεν, πλήρη ἐκκοσμίκευσιν τῆς Ρ.Ε. μὲ καταστρεπτικὰς τῷ ὄντι, συνεπειὰς διὰ τὴν ἐνότητά τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Ἡ ἀλλοίωσις καὶ διαφοροποίησις αὕτη τοῦ πολιτεύματος τῆς Ρ.Ε. εἶναι ἡ αἰτία, ἥτις προεκάλεσε τὸ μέγα σχίσμα μεταξὺ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Λόγοι πολιτικοὶ καὶ πολιτιστικοί, λόγοι ἀναφερόμενοι εἰς τὴν διάφορον ἰδιοσυγκρασίαν καὶ ψυχοσύνθεσιν τῶν λαῶν, αἵτινες συνιστοῦν τὰς ἐπὶ μέρους Ἐκκλησίας, πιθανὸν νὰ συνετέλεσαν εἰς τὴν διαφοροποίησιν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ἀλλὰ θὰ ἀπετέλει πλάνην βαρυτάτην ὁ τυχὸν περιορισμὸς εἰς τοὺς λόγους τούτους ἢ καὶ ἡ ἀναγνώρισις εἰς αὐτοὺς ἀποφασιστικοῦ χαρακτῆρος.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἀναπτυχθέντων σαφῶς συνάγεται, ὅτι ἡ δημιουργὸς αἰτία τοῦ σχίσματος εἶναι ἡ ὑπὸ τῶν Παπῶν παραθεώρησις καὶ περιφρόνησις καὶ τοῦτ' αὐτὸ προδοσία τῆς καινῆς τῆς ἀγάπης ἐντολῆς ἐφ' ἧς ἠκοδομήθη τὸ ἐκκλησιαστικὸν πολίτευμα, καὶ ἡ ἀποδοχὴ τοῦ ἀντιχριστιανικοῦ ρωμαϊκοῦ πνεύματος τῆς ἀπολύτου κυριαρχίας καὶ ἐπιβολῆς. Συνεπῶς πέρα τῶν λόγων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν διάφορον ψυχοσύνθεσιν καὶ ψυχολογίαν τῶν λαῶν τὸ σχίσμα Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ὀφείλεται εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Παπῶν παραβίαν τῆς ἠθικῆς τάξεως καὶ τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ὡς οὗτος περικλείεται εἰς τὴν ἐντολὴν τῆς ἀγάπης²⁰⁵.

Οὕτω κατὰ τὰ τέλη τῆς Α' χιλιετηρίδος ἴσταται ἡ Ρ.Ε. ἐν πλήρει διαφοροποιήσει ἀπὸ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἀποτελοῦσα ἀδιάκοπον συνέχειαν τῆς μιᾶς, ἀγίας καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας διασώζει πλήρως ἐν ἑαυτῇ καὶ τὰ οὐσιώδη, χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ πολιτεύματος ἐκείνης, δηλονότι τὸν κατ' ἐξοχὴν πνευματικὸν

204. Πρβλ. E. Buonaiuti, ἐνθ' ἀν. σελ. 124 ἐξ.

205. Πρβλ. O. Karrer, ἐνθ' ἀν. σελ. 15. «Bezüglich der west-östlichen Trennung hat F. Dvornik wie M. Jugie in verschiedenen historischen Untersuchungen zu verstehen gegeben, dass das Kulturelle Auseinanderwachsen wohl zu verschiedenen Überlieferungen hinsichtlich der theologischen Studien, der Liturgie und des frommen Brauchtums führte, ohne dass aber die urkirchliche Idee der Mannigfaltigkeit in der Einheit dadurch durchbrochen worden wäre—wenn nicht gegenseitige Gehässigkeiten die Liebe auf ein Minimum herabgesetzt und schliesslich «Rangstreitigkeiten der Jünger» (der Hierarchen) im offenbaren Widerspruch zum, G e i s t der Kirchenführung das herbeigeführt hätten, was nicht sein durfte—über ein unbetheiltes Kirchenvolk hinweg. Die Spaltung ist, kurz gesagt, nicht so sehr theologischer als moralischer Art: ein Versagen der Liebe».

καὶ ὑπερκόσμιον καὶ θεῖον χαρακτῆρα τῆς Ἐκκλησίας²⁰⁶. Ἐπιγραμματικώτατα καὶ εὐστοχώτατα, τὴν ἀνωτέρω διαπιστωθεῖσαν διαφορὰν μεταξὺ τῆς ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ρωμαϊκοῦ πνεύματος διαμορφωθείσης Ρ.Ε. καὶ τῆς ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος διαμορφωθείσης Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, διετύπωσεν διὰ τῆς ἀκολουθοῦ φράσεώς του ὁ Ε. ν. Dobschütz. «Ἐν Ἑλλάδι πίπτουν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ θεῖαι εἰκόνες, ἐν δὲ τῇ Ρώμῃ ἐκκλησιαστικὰ διατάγματα».

(Συνεχίζεται)

206. Πρβλ. C. Schneider, *ἐν'* ἀν. σελ. 239 «Doch bleibt immer ein Unterschied zwischen griechischer und lateinischer Kirche, wenn auch die Übernahme römischen Rechts durch Byzanz später manches ähnlicher erscheinen lässt, als es wirklich war. In der ganzen Epoche aber gilt, dass die griechische Kirche des Ostens nie in dieser Weise Juristenkirche wurde wie die römische... Ihr Kirchenbegriff ist nicht der eines dem Gesetz Gottes gehorchenden, juristisch genau festgelegten Heilsvereins, sondern einer mystischen Spiegelung der göttlichen Welt im Raum und Zeit. Ihr Lebensnerv ist nicht das von Priester verwaltete sakrale und bald auch säculare Recht, sondern die Liturgie».